Kulakka heilumah!

Vienankarjala Kalle Päätalon Iijoki-sarjassa

Niina Kunnas
https://orcid.org/0000-0002-2703-0600
Liisa Mustanoja
https://orcid.org/0000-0003-1818-6926
Maija Saviniemi
https://orcid.org/0000-0003-2977-1143

Tarkastelemme tässä luvussa vienankarjalan käyttöä Kalle Päätalon omaelämäkerrallisessa *Iijoki*-sarjassa (1971–1998). Selvitämme, 1) ketkä vienankarjalaa teossarjassa käyttävät, 2) mitä vienankarjalan piirteitä kirjailija Päätalo hyödyntää antaakseen *Iijoki*-sarjan henkilöhahmoille niin sanotun karjalaisen äänen (ks. Frick 2013) ja 3) miksi vienankarjalaa on upotettu teoksen pääkieleen – eli mitä affektiivisia funktioita vienankarjalan käytöllä on (ks. Delebastita & Grutman 2005: 16–17).

Kaunokirjallisuudessa esiintyvä monikielisyys ainakin jossain määrin kuvastaa kyseisessä yhteisössä todellisuudessa vallitsevaa kielellistä maisemaa ja voi heijastaa henkilöiden realistista puhetapaa (Frick 2013; Malmio 2011). Grutman (2006) taas katsoo, ettei kirjallisuudessa koskaan ole kyse todellisen monikielisyyden mimeettisestä esittämisestä. Emme tarkastelekaan tässä henkilöhahmojen ja kertojan tuottamaa kieltä autenttisena kielimuotona, vaan eräänlaisena ”näköiskielimuotona”, johon kirjailija on valinnut kuulemastaan vienankarjalasta autenttisen kuuloisia elementtejä (Keskimaa 2014: 111 lähteineen). Tällaisesta kaunokirjallisuudessa esiintyvästä puheen illuusion rakentamiseen käytetystä kielimuodosta on käytetty myös termejä *eye-dialect*, *näköismurre* ja *silmämurre* (Kalliokoski 1998: 191–192 lähteineen). *Monikielisyydellä* tarkoitamme tässä luvussa Jørgensenin (2010: 145) tavoin sitä, että kielenkäyttäjät hyödyntävät mitä tahansa kielenpiirteitä, jotka ovat

https://doi.org/10.21435/tl.305

heidän saatavillaan, saavuttaakseen kommunikatiiviset tavoitteensa parhaalla mahdollisella tavalla huolimatta siitä, miten hyvin he osaavat niitä kieliä, joista he ammentavat piirteitä.

Kirjailija Päätalo on tehnyt kielipoliittisen teon tuodessaan aiemmin vain suullisena eläneen vähemmistön kielenkäyttötavan kirjallisuuteen (Ch'ien 2004; Frick 2013). Päätalo alkoi kirjata kuulemaansa karjalaa kauan ennen kuin varsinaista karjalankielistä kirjallisuutta alettiin Suomessa julkaista. Ennen 1980-lukua karjalankielinen kirjallisuus julkaistiin lähes täysin Venäjällä tai Neuvostoliitossa (Iso-Ahola 2022). Kuten Tiittula ja Nuolijärvi (2013: 247) ovat todenneet, kielimuodon valinta on kirjailijalle aina ideologinen valinta. On mahdollista, että kirjailija Päätalo on pitänyt vienankarjalaisten puhumaa kieltä murteena. *Iijoki*-sarjassa vienalaisten kieltä nimitetään lähes poikkeuksetta murteeksi: "Veikko [– –] on kuullut Martan matkivan tekoselkosissamme asuvien iäkkäitten *Vienan Karjalan pakolaisten murretta.*" (PR: 195.) Kieleksi vienankarjalaa kutsutaan kerran: "– Moliutua! Mikä sana sekin on? kysyy Laina naurahduksen kanssa. //[1] – Tarkottaa *vienankarjalaisten kielessä* rukkoilemista." (TS: 318.) 1900-luvun alkupuolella, kun Suomi valtiona oli vielä nuori, korostettiin Suomen kansan yhtenäisyyttä, eikä karjalan kielen erityislaatuisuutta tunnustettu, vaan sitä pidettiin suomen kielen murteena (Sarhimaa 2017: 14; Iso-Ahola 2022: 37). Osa Vienan Karjalassa asuvista vienalaisistakin saattaa nimittää kieltään *suomeksi*, mihin on voinut vaikuttaa suomalaisten runonkerääjien Vienaan mukanaan tuomat käsitykset siitä, että vienalaiskylissä puhuttava kieli olisi suomea (Kunnas 2013; Myllykangas 2009: 62, 240).

Joka tapauksessa on kiinnostavaa, että kirjailija Päätalo on hyödyntänyt romaanisarjassaan Suomessa puhuttavaa vähemmistökieltä, sillä usein niin kutsuttu maahanmuuttajakirjallisuus on maahanmuuttaneiden itsensä kirjoittamaa ja siinä erikielisiä ilmauksia esiintyy teoksen pääkielen (virallisen kielen) lomassa (Frick 2013:

1 // on tässä rivinvaihdon merkkinä.

https://doi.org/10.21435/tl.305

43–44)[2]. *Iijoki*-sarjassa taas äidinkieleltään suomenkielinen kirjailija on päätynyt tuottamaan vähemmistökieleltä näyttävää ”näköiskielimuotoa” omiin romaaneihinsa.

Koillismaan vienankarjalaisuuden historiallinen tausta

Iijoki-sarja heijastelee historiaa ja sen tapahtumia siinä, miten näkyvä rooli vienankarjalalle ja vienalaisille teoksissa annetaan. Vienankarjalaiset ja suomalaiset ovat olleet tekemisissä vuosisatojen ajan. Siihen on vaikuttanut muun muassa Vienasta Suomeen suuntautunut laukkukauppa, joka alkoi jo keskiajalla ja kohdistui erityisesti Pohjois-Suomeen. 1800-luvun lopulla vienalaiset laukkukauppiaat saattoivat alkaa hakea maakauppaoikeuksia Suomesta, mikä johti tuhansien vienankarjalaisten muuttoon Suomeen kauppiaiksi. (Ranta 2017: 79; Kunnas 2007: 58–59 lähteineen; laukkukaupan historiasta ks. myös Naakka-Korhonen & Keynäs 1988; Hämynen 1997, 1998; Sundelin 2022.) Vienankarjalaiset laukkukauppiaat kiersivät Taivalkoskenkin kylissä, ja Taivalkoskella edelleen toimivan Jalavan kaupan perusti vuonna 1883 vienalainen Stepan Jakowleff (Jalavan kaupan kotisivu).

Ensimmäisen maailmansodan jälkeen Vienan Karjalassa heräsi tahto irtautua Venäjän vallasta. Vuosina 1921–1922 Vienan Karjalassa käytiin sissisota, jota kutsutaan kansannousuksi tai kapinaksi. Kansannousun jälkeen Suomen puolelle pakeni noin 12 000 karjalaista (Hyry 2011: 63; Jalagin 2021, 2023), ja 1920-luvun lopulla Pohjois-Suomessa arvioidaan asuneen noin 2 300 ortodoksista Karjalasta paennutta pakolaista (Hyry 2011: 75, 93). *Iijoki*-sarjassa mainitaan, että Taivalkoskella asui kymmeniä karjalaisia[3], ja sitä voidaan

2 Käsitteen *maahanmuuttajakirjallisuus* sijaan voisi puhua myös *monikielisten kirjailijoiden* tuottamasta kirjallisuudesta. Kiitämme teoksen nimetöntä arvioijaa tästä kommentista.

3 Myös taivalkoskelaislähtöisen historian emeritusprofessorin Jouko Vahtolan arvion (henkilökohtainen tiedonanto 15.6.2023) mukaan Taivalkoskella asui 1920–1930-luvuilla korkeintaan muutamia kymmeniä vienankarjalaisia.

https://doi.org/10.21435/tl.305

pitää hyvänä arviona. Taivalkoskella nimittäin jaettiin vuoden 1922 alussa valtion pakolaisavustusta, kuten vaatteita ja ruokaa, sadalle henkilölle (Seija Jalagin, henkilökohtainen tiedonanto 14.6.2023).

Korpuspohjainen lähestymistapa Iijoki-sarjaan

Kaunokirjallinen *Iijoki*-sarja on omaelämäkerrallinen, ja siihen kuuluu 26 romaania. Vaikka teosten repliikit ovat sepitettä, kirjailijan mukaan kaikki vähänkin merkittävät tapahtumat ovat todellisuuspohjaisia (Vehviläinen 1978: 166; Ylönen 2013: 46). Vienankarjalaa sivutaan ja sen puhujia kuvataan erityisesti sarjan alkuosissa, kun kansakoulunsa aloittaneen päähenkilön Kallen kouluun tulee ”karjalanpakolaisten lapsia” vienankarjalaisten pakolaisperheiden muutettua hänen kotikylälleen Taivalkosken Jokijärvelle. *Iijoki*-sarjassa kerrotaan (TV: 267), että pakolaisia tuli etenkin Kiestingin suunnalta Pistojärven, Suvannon ja Kiimasvaaran kylistä[4] ja että osa oppilaista aloitti koulunkäynnin Oulun Maikkulassa.

Kalle Päätalo aloitti Jokijärven kansakoulun oppilaana elokuussa 1928 suoraan alakoulun toisella luokalla (Ylönen 2013: 420, 2017: 26) ja lopetti koulun vuonna 1933. Vienankarjalaiset oppilaat tulivat Jokijärvelle kouluun *Iijoki*-sarjan mukaan (TV: 267) kevätlukukauden alkaessa, kun Kalle oli toista vuotta koulussa ja yläkoulun ensimmäisellä luokalla. Kyseessä voisi siis olla tammikuu 1930. Vienankarjalan kuuleminen Taivalkoskella oli arkipäiväistä, ja *Iijoki*-sarjassa painottuvat positiiviset kuvaukset vienankarjalaisista: heitä kuvataan muun muassa ahkeriksi työntekijöiksi ja hyviksi ruoanlaittajiksi, ja heidän kanssaan välit ovat läheiset, esimerkiksi ”Vaseli on liijan rehellinen työmieheksi” (NS: 117) ja ”Pakolaisperheitten äidit

4 Pistojärvi, Suvanto ja Kiimasvaara ovat kyliä, joissa on puhuttu tai puhutaan osin edelleenkin vienankarjalan pohjoisimpia murteita. Muista vienalaismurteista ne eroavat muun muassa siinä, että puhumisesta käytetään verbiä *poajie,* kun taas hieman etelämpänä vienalaismurteissa on käytössä verbi *paissa* (KKS s.v. *poajie*, *paissa*).

https://doi.org/10.21435/tl.305

olivat tekoselkosteni naisia parempia leipojia ja ruokien laittajia" (RT: 444) (vrt. Keskimaa 2022: 65). Teoksissa tuodaan kuitenkin yksittäistapauksissa esiin kaksinapainen suhtautuminen karjalaisiin: Karjalaisia "ryssitellään" koululaisten kesken. Lisäksi Kallen äiti Riitu sanoo "perkele minnuun ei ryssän kirot tartu" (ET: 511) puolustautuessaan tilanteessa, jossa vihastunut vienankarjalainen naapuri Mikitän-Kalle uhkaa noitua Riitun sudeksi.

Yli 17 000 sivun pituisessa ja 26-osaisessa *Iijoki*-sarjassa vienankarjalaisista ja vienankarjalasta puhutaan siellä täällä, mutta kuitenkin jopa 19 romaanissa ne vähintään mainitaan. Vienankarjalaisuus on teoksissa esillä erityisesti 1920–1950-lukujen tapahtumien yhteydessä. Jotta olemme saaneet tutkimuksemme kannalta relevanteimmat katkelmat mahdollisimman laajasti näkyviin, olemme keränneet aineistoamme kahdella eri tavalla. *Iijoki*-sarja on korpuksena Kielipankissa (Oulun yliopisto 2019), ja olemme tehneet Korpissa haun "h " eli *h* ja välilyönti. Käyttöliittymässä tämä haku tuottaa tuloksiksi myös tapaukset, joissa *h*:ta seuraa suoraan (ilman välilyöntiä) välimerkki. Tällä haulla halusimme rajata suomenkielistä ainesta mahdollisimman paljon tarkastelumme ulkopuolelle. Haku tuotti reilusti yli 1 000 osumaa, joista valtaosassa *-h* liittyy johonkin vienankarjalankieliseen repliikkiin. Sananloppuinen *h* vaikuttaa olevan sen verran frekventti piirre, että se liittyy todella usein niihin repliikkeihin, joissa tuotetaan vienankarjalaa. Sananloppuista *h*:ta esiintyy karjalassa esimerkiksi passiivin preesens- ja imperfektimuodoissa sekä illatiivimuodoissa.

Tekemämme haku jättää edelleen joitakin vienankarjalaan liittyviä kohtia katveeseen, minkä vuoksi olemme hyödyntäneet aineiston koostamisessa myös aktiivisen Päätalo-harrastajan Matti Puolitaipaleen[5] tekemää listaa (Matti Puolitaival, henkilökohtainen tiedonanto 29.1.2023). Siihen on koottu kaikki vienankarjalaisuutta käsittelevät kohdat *Iijoki*-sarjassa romaaneineen ja sivunumeroineen.

5 Esitämme lämpimän kiitoksen Matti Puolitaipaleelle hänen tärkeästä avustaan aineistonkeruussa. Kiitämme myös kaikkia käsikirjoitustamme eri yhteyksissä kommentoineita henkilöitä.

https://doi.org/10.21435/tl.305

Puolitaival on lukenut *Iijoki*-sarjan parikymmentä kertaa. Hänen listaustaan läpi käydessämme olemme löytäneet muun muassa sellaisia vienankarjalaisia fraaseja (esim. *ka onnie*) ja sanoja (esim. *da* 'ja'), jotka eivät osuneet "*h* "-hakuun. Tekemäämme korpushakua voidaan kuitenkin tässä valossa pitää varsin kattavana, koska sen avulla löysimme valtaosan niistä vienankarjalan piirteistä, joita *Iijoki*-sarjassa esiintyy. Näiden kahden aineistonkeruutavan yhdistelmällä olemme saaneet esiin todennäköisesti lähestulkoon kaikki vienankarjalaan ja vienankarjalaisuuteen liittyvät maininnat, mutta emme kuitenkaan esitä analyysimme tuloksena (kovin) tarkkoja frekvenssejä. Tämän tutkimuksen taustalla olevaa vienankarjalaa sisältävää esimerkistöä on noin 79 sivun verran.

Kielipankkiin tallennettu Iijoki-korpus mahdollistaa sen, ettei koko *Iijoki*-sarjaa tarvitse ottaa lähilukuun, vaan tiettyjä kielenpiirteitä on mahdollista hakea erillisten hakulausekkeiden avulla. Datarikasteinen kirjallisuudentutkimus onkin luonteeltaan sellaista, että siinä yhdistyvät määrällinen ja laadullinen sekä kauko- että lähilukeminen. (Karkulehto, Laippala, Launis, Märsynaho, Saviniemi & Sääskilahti 2022: 171, 176.) Teemme korpuspohjaista (*corpus-based*) eli aineistopohjaista tutkimusta, jossa aiempaan havaintoon tai teoriaan pohjautuvaan tutkimuskysymykseen vastataan korpusaineiston avulla (ks. Jantunen 2009: 102–103 ja siinä mainitut lähteet).

Teoreettisia lähestymistapoja monikieliseen Iijoki-sarjaan

Tutkimuksemme edustaa *kansanlingvistiikkaa* (*folk linguistics*) (esim. Niedzielski & Preston 2000), sillä tarkastelemme yhden maallikon, kirjailija Kalle Päätalon, havaintoja vienankarjalasta ja sitä, millaisten piirteiden avulla hän rakentaa teossarjassaan illuusiota vienankarjalasta. Päätalolla ei ollut taustallaan kielitieteellisiä opintoja, vaan hän oli kansakoulupohjalta opiskellut Tampereen teknillisessä koulussa rakennusmestariksi (Ylönen 2013: 24–25). Preston (1996: 40–41) on esitellyt millaisista näkökulmista

https://doi.org/10.21435/tl.305

maallikoiden kielitietoisuutta voidaan tarkastella. Sitä voidaan tutkia esimerkiksi saatavuuden (*availability*), tarkkuuden (*accuracy*), yksityiskohtaisuuden (*detail*) ja hallinnan (*control*) näkökulmista. Saatavuudella tarkoitetaan sitä, millaisia kielenilmiöitä maallikot havaitsevat eli mihin ilmiöihin heillä on kyky päästä käsiksi. Tarkkuudella taas tarkoitetaan sitä, kuinka hyvin maallikoiden metakieli vastaa kielitieteellistä tutkimustietoa, ja yksityiskohtaisuudella sitä, miten syvälle maallikot pääsevät kielenpiirteiden analysoimisessa. Hallinnalla tarkoitetaan maallikoiden kykyä jäljitellä jotain varieteettia tai sen ilmiöitä. (Preston 1996: 40–41; Rajala 2016: 15–16.) Tässä luvussa tarkastelemme erityisesti saatavuutta eli sitä, millaisia vienankarjalan piirteitä kirjailija Päätalo on havainnut, ja toisaalta hallintaa eli kirjailijan kykyä jäljitellä kuulemaansa vienankarjalaa.

Tässä luvussa hyödyntämiämme keskeisiä käsitteitä ovat *kieleily*, *moniäänisyys*, *tyylittely*, *indeksi*, *indeksoituminen* ja *affekti*. Kerromme seuraavaksi tarkemmin näistä ja perustelemme, miksi käytämme juuri kyseisiä käsitteitä.

Aiemmin kirjallisuuden monikielisyyttä tutkittaessa on usein käytetty käsitettä *koodinvaihto* (esim. Ala-Risku 2012; Callahan 2004), mutta olemme päätyneet toisenlaiseen ratkaisuun seuraavista syistä: Koodinvaihdolle on useita määrittelyjä, mutta yleensä sillä tarkoitetaan kahden tai useamman kieliopillisen systeemin rinnakkaista käyttöä saman puhetapahtuman aikana. Koodinvaihdon käsite johtaa helposti näkemykseen puhujan erillisistä kieliopeista tai systeemeistä sen sijaan, että variaatiota jäsennettäisiin yhden resurssin kautta. (Mustanoja 2011: 120 lähteineen.) Koodinvaihto heijastelee siis ajatusta siitä, että ihmisen resurssi olisi *monisysteeminen* (Aarikka 2023: 443). Viittaamme tässä luvussa *resurssin* käsitteellä *puhujan henkilökohtaiseen kielelliseen resurssiin*, jonka näemme *yksisysteemisenä*. Myös *repertoaarin* käsite olisi tässä mahdollinen, mutta resurssi luo kuvan avoimemmasta ja vähemmän tarkkarajaisesta systeemistä. Repertoaari taas viittaa arkisessa kielenkäytössä esimerkiksi taiteilijan ohjelmistoon, mikä johtaa mielikuvaan tarkkarajaisesta ja lueteltavissa olevasta valikoimasta. (Mustanoja 2011: 74.)

https://doi.org/10.21435/tl.305

Empiirisesti yksisysteemisyyden puolesta puhuu aineistomme, jossa esiintyy *hybridimuotoja* (ks. esim. Riionheimo 2010: 220 lähteineen), joissa on aineksia sekä suomesta että karjalasta. Esimerkiksi repliikin ”– A mitä myö pelkäämäh” (UÄ: 628) sananmuodossa *pelkäämäh* on suomesta peräisin oleva sanavartalo (*pelätä*, vrt. karjalan *varata* ’pelätä’), vokaalisto sanan keskellä suomenmukainen (karjalaksi olisi **pelköämäh* tai **pelkyämäh*), mutta sanan lopussa sanaa taas taivutetaan karjalan mallin mukaan, koska illatiivin pääte on *-h*. Aivan kuten monikielisten ihmisten puheessa myöskään *Iijoki*-sarjan monikielisissä jaksoissa ei ole aina selviä rajoja ”kielten” välillä (Garcia 2009), vaan erilähtöiset elementit limittyvät kiinnostavasti toisiinsa.

Tarkoitamme tässä luvussa *kieleilyllä* sitä, kun vuorovaikutuksessa samankin puhujan vuoroissa yhdistyvät piirteet, jotka assosioidaan eri kieliin ja kielimuotoihin (Lehtonen 2015: 54). Kuten edellä toimme esiin, aineistossamme ei aina voi todeta, milloin yksi kieli alkaa ja toinen päättyy. Tämä ei kuitenkaan tarkoita, että nimettyjä kieliä, kuten karjalaa ja suomea, ei olisi. Kielenkäyttäjät yhdistävät kielen piirteitä tiettyihin kieliin. (Karrebæk, Madsen & Spindler Møller 2016: 10–11.) Se, että tässä luvussa nimeämme esimerkiksi suomen ja vienankarjalan eri kieliksi, on myös metodologinen valinta. Ilman sitä emme pääsisi käsiksi tutkimaamme ilmiöön: siihen, miten vienankarjalan piirteitä käytetään suomenkielisen tekstin lomassa.

Tarkastelemme *Iijoki*-sarjassa sitä, miten kieleily tuo tekstiin *moniäänisyyttä*. Monikieliset jaksot kantavat erilaisia ääniä (*voice*), arvoja ja merkityksiä, joita kielenkäyttäjät ovat niille antaneet aiemmin (Bahtin 1981 [2004]: 324–325; Keskimaa 2018: 6). Moniäänisyydeksi voidaan kutsua sitä, kun toinen konteksti aktivoituu puheessa tai kirjoituksessa. Keskustelussa moniäänisyys ilmenee toisen puhujan tai puhetyylin jäljittelemisenä. (Kalliokoski 2005: 9, 37.) Moniäänisyyttä voi olla myös kahden tai useamman näkökulman tai ideologian samanaikainen aktivoituminen tekstissä (Niinimäki 2015: 236). Erityisesti referointitilanteissa on moniäänisyyttä, kun puhuja tai kirjoittaja antaa tilan toisen henkilön sanomisille eli

https://doi.org/10.21435/tl.305

tavallaan nostaa esiin toisen äänen. Vieraat äänet paikantuvat toisiin puhujiin tai puhetilanteisiin. (Haakana & Visapää 2005: 430–431.) Moniäänisyydellä tarkoitamme tässä samaa ilmiötä, jonka Bahtin määrittelee heteroglossiaksi: romaanissa on toisen puhetta toisen kielessä. Tällainen puhe on niin sanottua ”kahden äänen diskurssia” (*double-voiced discourse*), jossa on mukana kaksi ääntä. (Bahtin (1981 [2004]: 324; ks. myös Hanski 2022: 8.)

Moniäänisyyteen liittyy myös *tyylittelyn* käsite, sillä tyylittely on sitä, kun vuorovaikutukseen tuodaan toisen ääni. Tyylittelyt poikkeavat muusta vuorovaikutuksesta lingvistisesti ja paralingvistisesti, ja ne merkitään performansseiksi. Tyylittelyyn liittyy se, että muut osallistujat arvioivat performanssia ja tuottavat metapragmaattisia kannanottoja. Muut osallistujat voivat kommentoida itse kieltä, tai tyylittelystä voidaan toistaa osia. Kommentointiin liittyy myös arviointi: osallistujat voivat osoittaa tyylittelylle suosiotaan, torjua sen tai jättää sen huomiotta. Reaktiot kertovat siitä, miten tyylittely tunnistetaan ja miten sen herättämiin mielikuviin suhtaudutaan. (Lehtonen 2015: 42–43 lähteineen.)

Vienankarjalan käyttöä *Iijoki*-sarjassa voidaan lähestyä myös imitoinnin näkökulmasta. Yhtäältä kirjailija Päätalo pyrkii imitoimaan kuulemaansa karjalaa, ja toisaalta teoksen kantataivalkoskelaiset henkilöhahmot imitoivat karjalaistaustaisten henkilöhahmojen tuottamaa karjalaa. Katsomme, että näihin imitointeihin valitut karjalan kielen piirteet heijastelevat käsitystä siitä, millaiset kielenpiirteet ovat rekisteriytyneet (*enregistered*, Agha 2003; Johnstone 2011) imitoinnin kohteena olevan varieteetin indekseiksi. Imitaatioihin valittujen kielenainesten taustalle voidaan olettaa sosiaalisten merkitysten muodostama indeksinen hierarkia (*indexical order*, Silverstein 2003). (Ks. Vaattovaara, Kunnas & Saviniemi 2018: 292.) Äännepiirteet esiintyvät usein kasaumana, ja sellaisenaan ne usein yhdistetään tietyn varieteetin tai aksentin puhujiin. Tällöin on kyse ensimmäisen asteen indeksistä. Toisen asteen indeksistä taas on kyse, kun piirteet yksin ja erikseen alkavat merkitä kyseisen varieteetin tai aksentin puhujien ryhmää. (Dufva & Halonen 2016: 146.)

https://doi.org/10.21435/tl.305

Affekti on tässä luvussa keskeisessä roolissa, ja se limittää tutkimuksemme myös kirjallisuudentutkimuksen puolelle. Kirjallisuudentutkimuksen kentällä puhutaan suoranaisesta affektiivisesta käänteestä, kun kirjallisuuden ja tunteiden suhteen tutkiminen on alkanut elää uutta nousukautta (esim. Helle 2012; ks. myös Siiroinen & Saviniemi tässä teoksessa). Kielellisen affektin tutkimuksessa on tarpeen erottaa tunnepitoisista asioista puhuminen (neutraalisti) ja affektista asennetta ilmentävä kielenkäyttö. Tässä luvussa operoimme nimenomaan kielenkäytön affektiivisten piirteiden alueella. *Affektin* käsite on erityisen relevantti sellaisissa konteksteissa, joissa kielen keinoin osoitetaan emotionaalis-asenteellista suhtautumista sanottuun ilman, että tunnetilaa välttämättä erikseen nimetään (Visapää 2013: 526). Kuiri (2012: 67–69) nostaa affektisuuden rinnalle myös *evaluatiivisuuden*, jolla tarkoitetaan erityyppisiä mutta selvästi aina yksilöllisiä arviointeja, mielipiteitä, kannanottoja tai vaikutelmia – siis subjektiivisuutta. Visapää (2013) tarkastelee affektisuutta spesifien konventionaalistuneiden rakenteiden kautta. Kuiri (2012: 67–69) kuitenkin toteaa, että varsinaisten, suorien affektiivisten ilmausten konventionaalistumisen aste on usein melko alhainen ja tilanteen hyödyntäminen on affektien ilmaisussa tavallista, esimerkiksi puhetilanteessa ilmein ja elein.

Emotionaalis-asenteellisen suhtautumisen ja erilaisten evaluaatioiden pragmaattista kenttää hyödynnämme aineiston tarkastelussa erityisesti siinä, kun pohdimme vienankarjalan käytön funktioita teossarjassa. Näitä *affektiivisia funktioita* tarkastelemme sekä romaanihenkilöiden toiminnan että kirjailijan kaunokirjalliseen tekstiin liittyvien valintojen näkökulmasta. Affektiivisten funktioiden havainnoinnissa hyödynnämme kielenpiirteisiin liittyvää lingvististä tietoa, tapahtumien kuvausten tarjoamaa kontekstuaalista tietoa ja aikakauteen sijoittuvaa historiallista tietoa.

Iijoki-sarjalle on ominaista esimerkiksi se, että teoksissa kuvaillaan ja kommentoidaan eri murteita ja että henkilöhahmot paikannetaan eri paikkakunnille tai murrealueille kuuluviksi (*lingvistinen tieto*). Eri murteiden (ja vienankarjalan tapauksessa myös eri kielen) kommentointi ja havainnointi liittyy yhteen romaanihenkilöiden

https://doi.org/10.21435/tl.305

kuvattujen tunnekokemusten, kuten vierauden ja koti-ikävän, sekä tärkeiden ihmissuhteiden kuvauksen kanssa (*kontekstuaalinen tieto*). Teossarjassa esiintyvät karjalankieliset katkelmat suomenkielisten henkilöhahmojen puheessa ovat odotuksenmukaisia siihen nähden, että todellisuudessakin tiedetään karjalan kielen elementtejä tarttuneen muuttajien puheesta suomenkielisten naapureiden puheeseen (*historiallinen tieto*). (Ks. Keskimaa 2014; Kunnas 2019: 171–172.) Affektiivisten funktioiden havainnointi ei näin rajaudu ainoastaan konventionaalistuneiden kielen rakenteiden tarkasteluun.

Vienankarjalaa käyttävät henkilöhahmot

Analyysin aluksi esittelemme ne henkilöhahmot, jotka tuottavat vienankarjalaa teossarjassa. Sen jälkeen esittelemme kootusti piirteitä, joita kirjailija Päätalo on hyödyntänyt luodessaan illuusiota karjalan kielestä. Lopuksi tarkastelemme karjalan käyttöä ja erityisesti sen funktioita kuuden esimerkin pohjalta.

Iijoki-sarjassa karjalaa tuottavat Taivalkoskelle muuttaneiden karjalaistaustaisten perheiden jäsenet, mutta myös niin sanotut kantataivalkoskelaiset henkilöhahmot. Lisäksi on yksittäisiä henkilöhahmoja, jotka tuottavat satunnaisesti karjalaa. Kokonaisuudessaan teossarjassa karjalaa tuottaa arviolta toistakymmentä henkilöhahmoa. Esittelemme ensin karjalaistaustaiset henkilöhahmot ja sen jälkeen taustaltaan suomenkieliset henkilöhahmot.

Iijoki-sarjan päähenkilön Kallen lapsuudenkodin eli Kallioniemen lähin naapuri Taivalkosken Jokijärven kylässä on Lahtela, johon muuttaa asumaan Vienan Karjalan Pistojärven kylästä lähtöisin oleva Lehtomäen perhe. Perheen isä Kalle (Kauro) Lehtomäki eli Mikitän-Kalle toimii kauppiaana, ja hänet ryöstömurhataan myöhemmin. Perheen äiti on Natali(a). Heidän lapsiaan ovat Yrjö ja Kyllikki, ja Yrjöstä tulee myöhemmin Lahtelan nuori isäntä. Suvannon kylästä Vienan Karjalasta puolestaan on lähtöisin Jokisalojen perhe, joka myös muuttaa Taivalkoskelle ja asuu siellä Keski-Simosen talossa. Jokisalojen perheen isä on Simana (Simo) Jokisalo, jonka

https://doi.org/10.21435/tl.305

vaimo Irja (Iro) on Natali Lehtomäen sisko. Jokisalojen lapsia ovat Ilmari ja Nikolai (Teemu tai toisaalla Mikko). Teemu on Kallea kolmisen vuotta vanhempi ja Ilmari Kallen ikäinen, ja molemmat tulevat Kallen luokalle koulussa. Teemu ja Kalle ystävystyvät, ja Kalle sanoo Teemua toistuvasti parhaimmaksi kaverikseen.

Päätalojen kanssa tekemisissä on myös Kiestingin suunnalta tulleen Jeremias (Jeru) Rinnemaan perhe, johon kuuluu Jerun lisäksi *moamo* 'äiti', tytär ja neljä poikaa. Rinnemaat asuvat vähän aikaa Kallioniemessä Päätalojen kotona. Teossarjassa mainitaan myös muita vienankarjalaisia. Esimerkiksi jatkosodan aikana päähenkilö Kalle pistäytyy Vienan Karjalan Kiimasvaarassa, jossa hän tapaa paikallisia asukkaita. Vienankarjalan piirteet ja sanasto tulevat näkyviin näiden henkilöhahmojen repliikeissä, ja Kalle ilahtuu kuullessaan jo lapsuudestaan tuttua kieltä.

Vienalaislähtöisistä henkilöhahmoista *Iijoki*-sarjassa vienankarjalaa käyttävät repliikeissään useimmin Simana Jokisalo (ks. esimerkki 2) ja työmies nimeltä Vaseli (ks. esimerkki 1). Mikitän-Kallen vaimo Natali replikoi vienankarjalaksi toistuvasti, ja teosten perusteella hän toimii päähenkilölle ja tämän sisaruksille jonkinlaisena kielenoppaana. He nimittäin saattavat todeta vienankarjalaa imitoidessaan, että naapurin Natali sanoisi näin. Toisaalta Simo Jokisalon vaimo Iro puolestaan pääsee ääneen teossarjassa vain kerran. Jeru Rinnemaa puhuu teoksissa jonkin verran vienankarjalaa, ja kiertävällä kauppiaalla Rotosella on yksi vienankarjalaan assosioituva repliikki. Vienankarjalaa hyödyntää suomenkielisen puheensa lomassa myös pankinjohtaja Yrjö Jalava, joka on Jalavan vienankarjalaista kauppiassukua. Jalavan suvun jäsenet puhuvat teossarjassa suomea, mikä selittynee sillä, että suku on muuttanut Taivalkoskelle jo 1800-luvun puolella, eli se on asunut paikkakunnalla pitempään kuin sinne 1920-luvulla tulleet karjalaiset.

Kantataivalkoskelaisista *Iijoki*-sarjassa vienankarjalaa imitoivat – tai minäkertojan sanoin *tavoittelevat* – erityisesti miehet ja päähenkilö Kallen siskot Martta ja Aune. Yksi päähenkilö Kallen naapureista, Hiltu-Jakki, imitoi vienankarjalaa etenkin keventääkseen vaikeita tilanteita. Päähenkilö Kallen isä Herkko tuottaa

https://doi.org/10.21435/tl.305

repliikeissään karjalaa vain yksittäistapauksessa, kun hän kuvailee vienankarjalaisen työmiehen hyviä ominaisuuksia. Vienankarjalaan assosioituvia kielen elementtejä hyödyntää pitkässä, Venäjän hoviin sijoittuvassa tarinassaan muutoin suomen murretta puhuva reissumies (ks. esimerkki 6).

Päähenkilö Kallen isoisä Ukkeli imitoi vienankarjalaa referoidessaan kertomusta vienalaisista raakunpyytäjistä. Kallen äiti Riitu puolestaan tuottaa karjalaa selostaessaan vienankarjalaisten naapureiden kanssa käytyjä keskusteluja. Riitu siis ikään kuin kaiuttaa aiemmin sanottua eli karjalaisen henkilöhahmon tuottamaa karjalaa, ja tässä toisen henkilön ”äänen” käyttö vahvistaa tarinaan eläytymistä (ks. Priiki 2014: 198, 207). Illanistujaiskontekstissa vienankarjalaa tuottavat Fredrik (Reete) Räisänen ja päähenkilö Kallen ikä- ja lapsuuskaveri sekä siskonmies Veikko Hartikainen eli Hartikka-Veikko, jolla on myös tapana tuottaa spontaania ja humoristista muka-vienankarjalaa. Yksittäisiä vienankarjalaisia jaksoja tuottavat myös esimerkiksi Vattu-Paavo, perämies, Korkeaniemen Martta ja myös teosten minäkertoja, joka mainitsee toistuvasti vienankarjalaisten olevan ”tenkoa essimässä” eli kiertelevän laukkukauppiaina.

Iijoki-sarjassa käytetyt vienankarjalan piirteet

Taulukoihin 7 ja 8 on koottu keskeisiä vienankarjalan piirteitä sekä sanoja ja fraaseja, joita teossarjassa esiintyy. Päätalo on hyödyntänyt useita piirteitä luodakseen lukijalle illuusion vienankarjalan kielestä. Teossarjassa on monenlaisia äänne- ja muotopiirteitä, syntaktisia piirteitä ja lisäksi sanastoa ja fraaseja. Merkille pantavaa on esimerkiksi vuoronalkuisten *a-* ja *ka*-partikkelien taajuus *Iijoki*-sarjassa. Niitä esiintyy yhteensä noin 60 kertaa sellaisissa konteksteissa, joissa on muitakin karjalan piirteitä. Yksi tapa tuoda kirjoitettuun tekstiin puheen piirteitä on juuri partikkelien puheenomainen käyttö (Kalliokoski 1998: 193).

https://doi.org/10.21435/tl.305

Taulukko 7. Vienankarjalan piirteitä *Iijoki*-sarjassa[6].

Äänne- ja muotopiirteet	Esimerkki
aa:n ja *ää*:n diftongiutuminen ensi- ja jälkitavuissa	Ethän perele vain **narroa** ja miulle **kuumoa tinoa** kurkkuh koava! (KJ: 387) A mie olen tässä samalla kartanolla **toas oamulla** viimeistäh viijen aikana. (NS: 122)
jälkitavujen *eA*- ja *iA*-yhtymien edustuminen *ie*:nä	Että ei **kerkie** myrtymäh eikä ukkoni 'ukkonen' lyömäh ... (KJ: 484) A rupie sie, Viinu, laittamah ruttoseh **puhtahie voattehie** Kyllikillä ja Yrjöllä 'Kyllikille ja Yrjölle'! (LA: 603)
jälkitavujen *UA*-yhtymien edustuminen *-UO:na*	Mannehan ruukoa[!] **kehuo**, että on eturivin mies, ropotettihpa **touhuo** mitä tahasa ja assiassa kun assiessa. (NS: 426)
jälkitavujen vokaalienvälisen *h*:n esiintyminen kaikissa muotoryhmissä	Siulaha on pitkä matka **kortteerih**. (NS: 424) Ka kun Manne sai henkoset niin se sano, että viimme yönä hänet **imettih tyhjih** ja joutu silti **nielemäh** häpien. (NS: 426)
st-yhtymä astevaihtelussa	Huttua 'puuroa' hyveä keitetäh, Ruotshin voita silimäksi **pissetäh**, selvitän naureksien ja jatkan: – Että ka yritetähkö myö piästä Hutun koulua urkolla ropottamah? (RT: 107)
sk-yhtymä astevaihtelussa	Nyt mie **uson**, että Kallie-Kallen kirja painetah. (HI: 581)
tk-yhtymä astevaihtelussa	Vaikka omie tavaroita jouvvuttih jättämäh pois **matasta**! (TV: 384)
affrikaatan edustus	– **Katšokoa** veikkoset. (TV: 383)
adessiivin pääte *-llA*	Eikö myöki lähetä jo **akalla** 'akalle' tuomisia viemäh! (NS: 424)

6 Vokaalipiirteiden nimeämisessä *A*-loppuisuus kertoo siitä, millaisia jälkitavujen vokaalijonot ovat historiallisesti olleet spiranttien katoamisen myötä (esim. **korkeδa* > *korke*$_{i}$*a*). Tämän jälkeen vokaalijonot ovat läpikäyneet monia erilaisia muutoksia, eivätkä monetkaan niistä edustu vienankarjalassa enää *A*-loppuisina (ks. esim. Kunnas 2007). Tässä on päädytty niin sanottuun historialliseen nimitykseen, joka on myös karjalan kielen tutkijoiden tuntema ja hyväksymä (professori Pekka Zaikov, henkilökohtainen tiedonanto 20.2.2007).

https://doi.org/10.21435/tl.305

ni-johtimella muodostetut adjektiivit ja substantiivit	Ei tämä ole miula **ensimäini** lähtö sotoa pakoh. (LA: 603) Manne sano että vaikka hän kuinka survo, niin se **naini** tahto vain liseä. (NS: 426)
yks. 3. persoonan edustus preesensissä	Se selevittäähi, min toakse miero **tulou** taloh veärältä päin! (KJ: 29)
lOi-monikko	Etkä käyny mennehen pyhän aikanakah! Siehä kuolet kohta **myrkkylöihiis**, jos et lähe akan luona käymäh. (NS: 424)
Persoonapronominit	**Esimerkki**
y. 1. p. pers.pron.	**Mie** tiijän, pojat, mittystä sota ollah... (LA: 513) Ja sie, Hilli, ala **milma** jelppimäh (LA: 603)
y. 2. p. pers.pron.	– Ka salliko **sie**, hyvä isäntä, miun laittoa pottu pöytäh? (ET: 663)
m. 1. p. pers.pron.	Kun **myö** sitte lähettih pakoh, otin kirjat matkah (TV: 384)
m. 2. p. pers.pron.	A elekeä **työ** nuoret miehet poajiko sovasta nuin kepehin mielin! (LA: 513)
Syntaktiset piirteet	**Esimerkki**
vuoronalkuisten *a*- ja *ka*[7] -partikkelien käyttö	**A** vie sie, Martta, maito ruttoseh kuoppah! (KJ: 484) **Ka** kyllä Riitulla 'Riitulle' annetah! (TT: 265)

7 Vuoronalkuinen *ka*-partikkeli on käytössä myös suomen itämurteissa (ks. esim. Moilanen 2018), ja tässä *ka*-tapauksiin on sisällytetty vain sellaiset lausumat, joissa on muutakin karjalaa kuin vain *ka*-partikkeli.

https://doi.org/10.21435/tl.305

Taulukko 8. Vienankarjalankielisiä sanoja ja fraaseja *Iijoki*-sarjassa.

Sanoja	– Ka Laina, sie valakiapietyttö, tuokka sie vene rantah! Kun tuot, niin **huttua** 'puuroa' hyveä keitetäh ja Ruossin voita silimäksi pissetäh, **kuiri** 'lusikka' omah käteh annetah (MS: 323–324) Minä lähen ja käyn tahtomassa anteeksi! Jerulta ja **moamolta** 'äidiltä' (ET: 513). A elekeä työ nuoret miehet **poajiko** sovasta nuin kepehin mielin! (LA: 513)
Fraaseja	– Ka **min toakse** sie et lähtisi (KJ: 142) Tätä ne on mykrittäneet mahottomat laukut hartijoillaan, kun on kulkeneet **tenkoa essimässä,** Veikko sanoo (MS: 331) – **A mi ettei**, jos siitä ensin maissetah, sanoo pilsneri- ja muita pullojaan pöydälle latova Hartikainen. (ET 663)

Päätalon piirrerepertuaari on laaja verrattuna moniin muihin kirjailijoihin. Veikko Huovinen on novellissaan Sekahedelmäsoppa (teoksessa *Ronttosaurus* 1976) kirjannut karjalan kielen piirteitä karjalaisen kauppiaan repliikkeihin. Näitä ovat lekseemit *pesmeni* 'puntari' ja *partini* 'riihen parsi', ensitavun *aa*:n diftongiutuminen (*muailman*), jälkitavujen vokaalienvälinen *h* (esim. *kylestäh*) sekä yksikön 3. persoonan pääte *-U* (*mänöy*, *syöy*). Matti Rönkä on puolestaan dekkarissaan *Isä, poika ja paha henki* (2007) hyödyntänyt karjalaisten henkilöhahmojen repliikeissä vuoronalkuista *a*-partikkelia, *mie*-pronominia ja ensitavun *AA*:n diftongiutumista, esimerkiksi *vuan* (Tiittula & Nuolijärvi 2013: 228–230). Lotta-Sofia Saahkon teoksessa *Papan kanssa kahvilla* (2020) kirjailija pyrkii omien sanojensa mukaan imitoimaan Impilahdella syntyneen pappansa "karjalan murretta", ja papan repliikeissä karjalaisuutta tuotetaan persoonapronomineilla (esim. *mie* ja *myö*) ja ensitavun *aa*:n diftongiutuneilla muodoilla (esim. *vuan*). Lisäksi Saahko käyttää *kahvista* karjalan vastinetta *kohvi*. Saahkon (2021: 10, 14, 36, 78) toisessa

https://doi.org/10.21435/tl.305

teoksessa edellä mainittujen piirteiden lisäksi illuusiota karjalasta luodaan lekseemeillä *musikka* 'tav. naimisissa oleva mies' (KKS s.v. *mušikka*), *kouffi* 'kahvi', *baba* 'isoäiti' ja *ristikanza* 'ihminen, ihmiset' (KKS s.v. *ristikansa*) sekä kahdella jälkitavujen vokaalienvälisellä *h*:lla (*ahnahal*, *sanotah*). Taulukoissa 7 ja 8 esiteltyjen piirteiden lisäksi Päätalo on tuottanut *Iijoki*-sarjassa hyperdialektisia muotoja ja jo mainittuja hybridimuotoja, joissa yhdistyvät suomen- ja karjalankieliset äänne- ja muotoainekset.

Vienankarjalan käyttö ja funktiot

Iijoki-sarjassa vienankarjalan käytöllä on monenlaisia funktioita. Lähdemme liikkeelle esimerkeistä, joissa vienalaistaustaiset henkilöhahmot käyttävät äidinkieltään. Sen jälkeen tarkastelemme kantataivalkoskelaisten imitoiman vienankarjalan funktioita. Lopuksi otamme käsittelyyn esimerkin, joka sijoittuu Taivalkosken ulkopuolelle historialliselle Venäjälle.[8]

Hyvä työmies Rymy-Vaseli

Esimerkissä 1 vienankarjalaa käyttää repliikeissään henkilöhahmo nimeltä Rymy-Vaseli. Hän on Kiestingin suunnalta syntyisin oleva karjalaismies, jonka virallinen nimi on Vaseli Kumavaara. *Iijoki*-sarjassa mainitaan, että Vaselin Rymy-lempinimen tausta on epäselvä. Rymy-Vaseli on perheineen muuttanut Mannisenniemeen huonemieheksi. Esimerkissä tuodaan esiin Vaselin lähentyminen päähenkilö Kallen ja tämän isän Herkon kanssa savottatyömaalla.

8 Esimerkeissä hakasulkeiden sisällä olevat kaksi yhdysmerkkiä osoittavat, että kyseisestä kohdasta on jätetty pois analyysin kannalta epäolennaista tekstiä. Hakasulkeiden sisällä olevat nimet ovat tekemiämme selventäviä merkintöjä. Esimerkkien lihavoinnit ovat kirjoittajien lisäämiä.

https://doi.org/10.21435/tl.305

Esimerkki 1.
Vaseli alkoi kulkea työmaalla samaa polkua isän [Herkon] ja minun kanssa. Hän yhtyi meihin ja erosi Hoikkalan kartanolla. Reppuaan hän alkoi pitää meidän tulihtallamme ja kohta myös keittää kahvinsa samalla nuotiolla kuin isä [Herkko]. Lähes joka ilta Vaseli tuli palstaamme:

– Eikö lähetä, Hermanni, panomah persereikä syrjälleh...!

– Samaa olen jo puhunu, mutta tuota poikaa ei saa taas lopettamaan.

– A on siula, Herkko, kunnollini poika. Ite olet uuppera, mutta poika ollah vielä ahnehempi ropottamah... Oisipa miulahii omasta takoa kaveri, mutta sattu vanhemman peän perilliset järkejäh rakopersehie. Ja nuoria tyttäret vielä ollah... Ka lopeta, Kalle, ja lähetäh marssimah. Sie tapat työllä issesi ennen kun peäset miehen ikäh.

Aloin tykätä **Vaselista** muunkin takia kuin sen, että hän **usein kehui minua työmiehenä**. Kun hän jaksoi vielä iltaisinkin, työstä väsyneenä, olla **hymyilevän hyvätuulinen**, olisin hänen nimensä etuliitteen voinut mielestäni vaihtaa ja **ruveta kutsumaan häntä Hymy-Vaseliksi**. (NS: 118.)

Ensimmäisessä repliikissään Vaseli ehdottaa Kallen isälle Hermannille töiden lopettamista kyseiseltä päivältä fraasilla ”Eikö lähetä, Hermanni, panomah persereikä syrjälleh!” Esimerkissä sananmuodot *panomah* ja *syrjälleh* ovat *Karjalan kielen sanakirjan* mukaisessa taivutusasussa (KKS s.v. *panna*, *syrjä*). Sana *perse* esiintyy myös karjalassa, mutta *Karjalan kielen sanakirja* ei tunne yhdyssanaa *persereikä*. Samantyyppinen fraasi esiintyy *Iijoki*-sarjassa neljä kertaa, ja kenttähavaintojemme mukaan sille on vastineita myös Kainuun murteissa.

Hermanni olisi valmis lopettamaan työt, mutta toteaa, että ei saa päähenkilö Kallea lopettamaan työntekoa. Vaselin vastausrepliikissä esiintyy useita vienankarjalan piirteitä, joita ovat vuoronalkuiset *a* ja *ka*-partikkelit, *ni*-johdin adjektiivissa (*kunnollini*) ja jälkitavujen vokaalienvälinen *h* (esim. *ikäh*, *lähetäh*, *marssimah*). Vienankarjalan piirteitä edustavat myös persoonapronomini *sie*, ensi- ja jälkitavun *AA*:n diftongiutuminen (*peän, peäset, takoa*), jälkitavujen

https://doi.org/10.21435/tl.305

iä-yhtymän edustuminen *ie*:nä (*rakopersehie*) sekä passiivin käyttö monikon 3. persoonan funktiossa (*tyttäret ollah*).

Kirjailija Päätalon tekemät havainnot vienankarjalan persoonapronominien taivutuksesta ovat tarkkoja. Vaselin repliikissä yksikön 1. ja 2. persoonan pronominit ovat adessiivissa *siula* ja *miulahii*. Muutoin vienankarjalassa adessiivin pääte sisältää kaksi *l*:ää, kuten suomen adessiivin päätekin (esim. *talo+lla*), mutta yksikön 1.:n ja 2.:n sekä monikon persoonapronominit edustuvat adessiivissa yksinäis-*l*:llisinä, esimerkiksi *miula*, *meilä*, *heilä* (Karlova 2013: 28). Hallinnan näkökulmasta voidaan todeta, että tässä piirteessä kirjailija Päätalo on kyvykkäästi jäljitellyt vienankarjalaa. Sananmuoto *miu+la+hii* on toisaalta hybridimuoto, jossa yhdistyvät karjalan ja suomen morfologiset ainekset. Vartalo *miu-* esiintyy molemmissa kielissä, adessiivin pääte *-la* on vienankarjalan mukainen, ja lopussa esiintyvä *kin*-liitepartikkeli edustuu Kainuun murteen mukaisena pleonastisena *-hii*-varianttina (Räisänen 1998: 76; ks. myös Räisänen 1982: 17; Karppinen 2016: 4). Vienankarjalassa *kin*-liitepartikkeli edustuu asussa *-ki*, esimerkiksi sananmuodossa *miulaki* (KKS s.v. *vaippa*).

Kirjailija Päätalolla ei ole ollut pääsyä kirjoitetun karjalan kielen äärelle kirjoittaessaan *Iijoki*-sarjaa. Niinpä hän ei ole tiennyt, miten kirjoitetussa karjalassa merkitään esimerkiksi affrikaattaa, joka karjalassa esiintyy suomen *ts*-yhtymän vastineena (vrt. suomen *metsä* ja karjalan *meččä*). *Karjalan kielen sanakirjassa* affrikaattaa merkitään konsonanttiyhtymällä *ttš*. Saatavuuden näkökulmasta kirjoitettu affrikaatta on siis kielenilmiö, johon maallikko, kirjailija Päätalo ei ole päässyt käsiksi. Rymy-Vaselin repliikistä ilmenee, että Päätalo on päätynyt kirjaamaan affrikaattaa erilaisilla suomen murteiden *ts*-yhtymien vastineilla, kuten *ss*:llä (*issesi*) ja yksinäis-*t*:llä (*ite*). *Ts*-yhtymän vastineena *-ss* on esiintynyt vanhastaan suomen kaakkoismurteissa, Mikkelin seudun savolaismurteissa sekä Vetelinjoen murteessa (Kettunen 1940, kartta nro 8). Yksinäis-*t*:llistä *ite*-asua merkityksessä ’itse’ on suomen murteissa esiintynyt savolaismurteissa sekä Keski- ja Pohjois-Pohjanmaan murteissa (SMS s.v. *itse*).

https://doi.org/10.21435/tl.305

Rymy-Vaselin repliikissä esiintyy yksi hyperdialektinen *-h* kohdassa *poika ollah*, jossa vienankarjalan vastaisesti yksikön 3. persoonaan on yleistetty passiivimuoto *ollah*. Lisäksi repliikissä on *Iijoki*-sarjassa taajaan esiintyvä *ropottaa*-verbi asussa *ropottamah*. *Ropottaa*-verbiä käytetään teossarjassa usein, kun puhe on karjalaisista tai muiden vienankarjalan piirteiden yhteydessä. Verbillä viitataan teossarjassa työntekoon, mutta vienankarjalassa sillä on useita merkityksiä. Karjalan *ropottoa*-verbin merkitykset ovat 1. 'rapista, rapsahdella', 2. 'ropista, lorista; porista' ja 3. 'nopeasta puhumisesta' (KKS s.v. *ropottoa*). Sen sijaan karjalan *ropotoija*-verbin merkitys on 'tehdä työtä' (KKS s.v. *ropotoija*), mutta karjalassa se ei taivu kuten teossarjassa, esimerkiksi **ropotetah*, vaan esimerkiksi *ropotoitih* tai *ropotoijah*. *Iijoki*-sarjassa esiintyvä *ropottaa*-verbi vaikuttaa tapaukselta, jossa on langennut yhteen kaksi eri karjalan verbiä ja lisäksi suomen murteissa esiintyvä verbi *kropottaa* 'tehdä huolimatonta työtä, hosua'. Hattulasta on peräisin jopa sanonta *ei ryssä teep paitti ropottaa eikä puhup paitti sopottaa ei syöp paitti suimii eikä lyöp paitti luimii*. (SMS s.v. *kropottaa*.)

Esimerkissä 1 vienankarjalan käytön funktiona voidaan pitää kirjailija Päätalon itsensä ilmoittamaa "rikkaan kansankielen tallentamista" (Saviniemi & Mantila 2022: 15). Toisaalta esimerkistä ilmenee myös positiivinen suhtautuminen karjalaisiin: päähenkilö Kallen mielestä Rymy-Vaselia pitäisi alkaa kutsua Hymy-Vaseliksi, koska hän jaksaa väsyneenäkin olla hyväntuulinen ja hymyileväinen. Lisäksi Vaseli näyttäytyy henkilöhahmona, joka kehuu päähenkilö Kallea. Muualla *Iijoki*-sarjassa Vaselia kuvataan erinomaiseksi ja jopa "liian rehelliseksi" työmieheksi (ks. Korpuspohjainen lähestymistapa Iijoki-sarjaan -alaluku).

Lukeva mies Simana ja Kallen kaveri Teemu

Lukeminen on päähenkilö Kallelle intohimo jo varhain, vaikka siihen onkin Taivalkoskella rajallisesti mahdollisuuksia. Kaunokirjallinen lukuharrastus on ollut Kallen kotiseudulla suorastaan kiellettyä, ja siihen on suhtauduttu negatiivisesti (ks. Sääskilahti, Mantila

https://doi.org/10.21435/tl.305

& Saviniemi 2023). Kirjoja oli myös rajallisesti saatavilla. Esimerkki 2 liittyy tilanteeseen, jossa kansakoulua käyvä Kalle on kesälomalla koulusta ja koulukirjasto on kiinni. Niinpä lukemisesta on pulaa, ja kertojan mukaan koko kylällä ”lorukirjoja”[9] on vain kahdessa taloudessa, joista toisessa asuu vienankarjalainen Simana Jokisalon perhe. Jokisalojen kautta Kalle pääsee toteuttamaan omaa intohimoaan. Katkelmassa Kalle on vierailemassa Jokisaloilla, ja paikalla on myös koulukaveri Teemu vanhempineen.

Esimerkki 2.

Olin kuullut jo kevättalvella Nikolai [Teemu] Jokisalon mainitsevan, että hänen isällään oli Vienan-Karjalasta tuotuja kirjoja. Jostakin syystä en ollut takertunut vihjaukseen kovin suurella innolla. En ymmärrä asiaa muuten, kuin että olin luullut kirjojen olleen venäjänkielisiä.

[– –] Kylmäluomajärvellä asuneesta karjalanpakolaisperheestä tuli jokijärveläinen, ja Isä-Simo eli Simana rupesi **etsimään tenkoa**, tekemään kauppakierroksiaan, Simorannalta pitäen.

Minulle Simanan puolesta, joiksi Jokisalojen hallintaan jääneitä huoneita ruvettiin kutsumaan, tuli mieluinen kyläpaikka. Juoksin sinne pienessäkin lomassa. Tavallisesti minulla oli asiaa Teemulle. Ilmari, vaikka oli lähimain ikäiseni, ei ollut läheskään yhtä perso kirjoille kuin minä ja vanhempi veljensä. ”Simanan saki” oli asunut Ottulassa jo hyvän aikaa, kun taas kerran siellä vestatessamme rupesin valittamaan lukemisen puutetta. Silloin Teemu sanoi isälleen, joka ei sillä kertaa sattunut olemaan kauppareissulla: – Saammako, isä, katella Kallen kansa nuita Karjalasta tuotuja kirjoja?

Isä-Simana, laihahko, kotkannenäinen, hillittykäytöksinen ja synnynnäisesti sivistyneeltä vaikuttava mies luki parhaillaan lehteä. Hän

9 *Lorukirjat* ovat ”kaikki sellaisia satuja, joita ei tavallisessa elämässä tapahtu” (PP: 324). *Iijoki*-sarjassa mainitut *lorukirjat* ovat kontekstista päätellen kaunokirjallisia tekstejä, joiden lukemista seudun lestadiolaiset eivät hyväksy (NS: 51). Nimitys kuvastaa ylipäänsä kielteistä suhtautumista luku- ja kirjoitusharrastukseen. Vastaavasti nuoren Kallen myöhemmät kaunokirjalliset tuotokset ovat isä-Herkon mielestä ”lorukirjotuksia” (esim. PR: 306) tai ”höpönovelleja” (NS: 585).

https://doi.org/10.21435/tl.305

otti lasit silmiltään ja minua katsahtaen sanoi: – **Katsokoa veikkoset. Kallehan kuuluu olovan ahne lukomah...**

Nikolai avasi suuren kirstun. Se oli lähes täynnä kirjoja, kaikki hyvässä järjestyksessä pinkkoihin ladottuina. Teemu nosti pinkan päältä kirjan ja ojensi sen minulle. Jäin tuijottamaan sen vaaleanvihertäviin, koristeellisilla raameilla reunustettuihin kansiin. Kannen päällä luki:

VELJEKSET
Kertomus
kuudenneltatoista vuosisadalta
Englannin kielestä suomensi
Sohvi Reijonen

Porvoossa
Werner Söderström
Hinta 2: 80 p., sid. 3: 50 p.

Olin hämmästynyt ja järkyttynyt. Käänsin etukannen auki. Sen sisäpuolella valkealla pinnalla olivat leimat ja niihin kirjoitettu:

Karjalan Sivistysseuran
Kirjasto N:o 5
Kirjan n:o 81

[– –] Varmuuden vuoksi käänsin kirjan lehtiä pitemmälle. – Eikö... eikö nämä kirjat olekkaa... venäjänkielellä painettuja!

Hankala ulosantini johtui hämmästykseni lisäksi siitä, että kun koulussa sattuivat särkymään sovut karjalaislasten kanssa, haukuimme me kantajokijärveläiset penskat näitä ryssiksi. Karjalaispojat, etenkin Simanan Ilmari ja Jerun-Jussi, jotka eivät olleet yhtä hiljaisia kuin Teemu, puolestaan nokertelivat meitä ruotsalaisiksi tai petäjäleivän syöjiksi. Nämä ryssittelyyn päättyneet riidat olivat luoneet jonkinlaisen aran kohdan myös minun ja Teemun ystävyyteen. Tämän vuoksi minun oli vaikea saada hölmistykseni keskellä suustani edes venäläisen nimeä.

https://doi.org/10.21435/tl.305

– Niinkö se äijjä luuloo! Nikolai [Teemu] sanoi. – Kaikki nämä on suomalaisia ja näitä on jos kuinka paljo...

[– –] Kyykistyimme arkun viereen. Teemu nosteli kirjoja pinkasta toiseen ja samalla luimme niitten nimiä kumpi kulloinkin kerkisi. Luultavasti isä-Simana puhui meille jo aikaisemmin, mutta havahduin vasta hänen naurahdukseensa:

– Vain luuli Kalle miun raijjanneen tänne venäjänkielisie kirjoja!

Häpesin äskeisiä sanojani. Vilkaisin Simo Jokisaloa, joka katseli meitä silmälasit kädessään ja lehti polvillaan nauruisin ilmein. En osannut sanoa mitään.

– Ne kirjat on tuotu tänne Suomeh ja Jokijärvelle niin monen mutkan jälkeh, ettei arvoa, alkoi Teemun isä puhua takanamme. **– A mie olin Pistojärven kylässä kirjastonhaltiena. Kun kapina alkoi ja bolseviikit tuli valtah, mie jouvvun kätkemäh ne kirjat. Ne on ollu välillä jopa lumikinokseh hauvvattuna... A kun mie olin kylässä eräänlaini kynämies ja touhuamassa kirjastoa, samate kun vähin muita valistushommie, tulivat bolseviikit pitämäh kotietsintöä. Kun myö sitte lähettih pakoh, otin kirjat matkah...**

– Vaikka omie tavaroita jouvvuttih jättämäh pois matasta! sanoi väliin vaimo Irja, jota sanottiin Iroksi ja joka yleensä oli vähäpuheinen.

– Ei niitä kaikkia kamppehia oisi kuitenkah soatu mahtumah kuormah, sanoi Simo. – **Ja kun kirjasto oli usottu miun huostah...**

Tuntui kuin Teemu olisi arvannut kiihkeän toiveeni, sillä hän sanoi isänsä lopetettua: – Saapihan, isä, Kalle näitä kirjoja lainaan!

– Ka mi ettei. Semmoni mies joka tykköä lukie, ei revi eikä suttoa kirjoi... Lokkoa sie Kalle vain mitä haluat lukie.

Minua ei tarvinnut usittaa enempää. Tämän jälkeen minulla oli jatkuvasti lainassa Simanan kirjoja siihen saakka kunnes olin ne lukenut lähimain kaikki. [– –] Enkä minä ollut ainoa jokijärveläinen, joka elin henkisesti rikkaita aikoja Karjalan Sivistysseuran Kirjaston N:o 5 teosten parissa. (TV: 382–385.)

Katkelma sisältää Simanan repliikkejä, joissa on lukuisia vienankarjalan piirteitä: *AA* esiintyy diftongiutuneena ensi- ja jälkitavussa (*soatu*, *tenkoa*, *suttoa*, *arvoa*, *kotietsintöä*), ja jälkitavujen *iA*- ja

https://doi.org/10.21435/tl.305

eA-yhtymät edustuvat *ie*:nä (*omie*, *valistushommie*, *venäjänkielisie*, *lukie*). Yksikön 1. ja 2. persoonan pronomineina ovat *mie* (taivutettuna *miun*) ja *sie,* ja monikon 1. persoonan pronominina on *myö*. Esimerkissä s*k*- ja *tk*-yhtymät osallistuvat astevaihteluun (*usottu*, *matasta*). Repliikeissä on myös kaksi pronominikantaista adjektiivia, jotka on muodostettu vienankarjalan *ni*-johtimen avulla (*eräänlaini*, *semmoni*). Vuoronalkuinen *a*-partikkeli ja jälkitavujen vokaalienvälinen *h* esiintyy esimerkissä 2 useita kertoja. Se esiintyy illatiivissa (*Suomeh*, *jälkeh*, *valtah*, *pakoh***,** *matkah*, *lumikinokseh*, *kuormah*, *huostah*), MA-infinitiivin illatiivissa (*lukomah*, *kätkemäh*, *pitämäh*, *jättämäh*, *mahtumah*), passiivin imperfektissä (*lähettih*, *jouvvuttih*), *kAAn*-liitepartikkelissa (*kuitenkah*) sekä **eh*-nominissa (*kamppehia*). Esimerkissä 2 on myös karjalankielinen ammattinimike *kirjastonhaltie* (*haltie* 'omistaja, hallussapitäjä, isäntä' KKS s.v. *haltie*) ja yksi karjalankielinen fraasi *Ka mi ettei*.

Saatavuuden (*availability*) näkökulmasta voidaan todeta, että kirjailija Päätalon havainnot vienankarjalasta ovat monipuolisia. Edellä mainittujen piirteiden lisäksi esimerkissä on kaksi hybridimuotoa. Ensimmäinen näistä on verbimuoto *katsokoa,* jossa verbin vartalo on yhteinen, eli se esiintyy sekä suomessa että karjalassa. Affrikaattaa Päätalo on tässä merkinnyt suomen mukaisesti *ts*:llä. Imperatiivin tunnus on suomen mukaisesti yksinäis-*k*:llinen, kun siinä vienankarjalassa olisi kaksi *k:*ta (*kaččokkoa*). Verbin lopussa pitkä *aa* esiintyy vienankarjalan mukaisessa *oa*-asussa. Toinen hybridimuoto on *lokkoa*-verbi merkityksessä 'poimia, valita'. Sen sanavartalo on tuttu suomen murteista, mutta suomeen verbi on lainattu ruotsin *plocka*-verbistä (SES s.v. *plokata*). Karjalassakin *plokata*-verbi kyllä esiintyy, mutta eri merkityksessä 'iskeä, kolkata, napsata; napata' (KKS s.v. *plokata*). Vaikka verbi on tässä ilmeisesti vartaloltaan suomea, sitä on kuitenkin taivutettu vienankarjalan mallin mukaan: lopussa esiintyy vokaalijono *oa*. Vaikka kirjailija Päätalon havainnot vienankarjalasta yleensä ovat tarkkoja, katkelmassa on yksi sananmuoto, jossa vienankarjalan tavoittelu ei ole täysin onnistunut. Se esiintyy kohdassa *mies joka tykköä lukie*. Tässä *tykätä*-verbiä on taivutettu samalla tavalla kuin A-infinitiivia, vaikka kyse

https://doi.org/10.21435/tl.305

on yksikön 3. persoonan muodosta. Vienankarjalassa *tykätä*-verbi taipuisi tässä muotoryhmässä *tykkyäy*, jossa vartalo on *tykkyä-* ja yksikön 3. persoonan pääte *y*.

Sisällön kannalta katkelmasta ilmenee Kallen positiivinen suhtautuminen vienankarjalaisiin: Jokisalon perheen isä on mies, joka lukee ja vaikuttaa sivistyneeltä. Hänellä on myös silmälasit, mikä ei tuohon aikaan ollut itsestään selvää. Kirjan tapahtumien aikaan Koillismaalla miehet eivät yleensä lukeneet ja saattoivat suhtautua äärimmäisen negatiivisesti lukemiseen. Simana Jokisalo kuitenkin selvästi pitää kirjoja arvokkaina: hän on nähnyt suuren vaivan kuljettaessaan kirjat rajan yli Suomeen, vaikka on joutunut siksi jättämään perheen muita tavaroita Karjalaan. Esimerkin 2 affektiiviset sanavalinnat (esim. adjektiivilausekkeet *ahne lukomah*; *kiihkeä toive*) osoittavat Kallen innokasta suhtautumista lukemiseen.

Katkelmasta käy ilmi myös jo aiemmin esiin tuomamme kaksinapainen suhtautuminen vienankarjalaisiin. Vaikka heihin suhtaudutaan kirjasarjassa valtaosin positiivisesti kuvaamalla heitä muun muassa hyviksi työntekijöiksi ja ruuanlaittajiksi, lasten kesken on koulussa molemminpuolista kiusaamista. Esimerkissä 2 mainitaan, että karjalaisia haukutaan *ryssiksi*, kun taas karjalaiset puolustautuvat nimittelemällä suomalaisia *ruotsalaisiksi*. Romaanin kuvaama rasismi on oikeastikin tuttua monelle vienankarjalaiselle, jotka ovat kokeneet Pohjois-Suomessa ryssittelyä (ks. esim. Kunnas 2019).

Myös esimerkin 2 kielelliset strategiat ovat kiinnostavia. Isä-Simana puhuu repliikeissään koko ajan vienankarjalaa, samoin hänen vaimonsa Irja ainoassa repliikissään. Vieraana oleva Kalle puhuu odotuksenmukaisesti suomea, mutta Teemun repliikeistä ilmenee, että hän on valinnut kielelliseksi strategiakseen sulautumisen kantataivalkoskelaisiin. Vaikka Teemun muu perhe puhuu teossarjassa vienankarjalaa, Teemulla ei ole yhtään vienankarjalankielistä repliikkiä, vaan repliikit ovat kaikki itäsuomalaista murretta tai suomen kirjakieltä. Teemun kielelliset valinnat heijastavat todellista kielitilannetta, sillä usein suomenkarjalaisten perheissä lapset puhuivat vanhemmilleen suomea, vaikka vanhemmat saattoivat puhua keskenään ja lapsilleenkin karjalaa (Sarhimaa 2013:

https://doi.org/10.21435/tl.305

11–12). Kiinnostavaa on, että kirjailija tekee tämänkin eron repliikeissä johdonmukaisesti.

Esimerkki 2 nostaa tietyllä tavalla esiin myös ”yksi kieli, yksi kansa ja yksi kulttuuri” -ideologian (Karjalainen 2012): Kalle luulee, että rajan takaa Venäjän Karjalasta tuodut kirjat ovat kaikki venäjänkielisiä. Kallen repliikki presupponoi sitä, että Venäjällä olisi vain venäjänkielisiä kirjoja. Kalle on todella yllättynyt ja häpeissään, kun hän ymmärtää, että kirjat ovatkin suomenkielisiä. Tämä ei kuitenkaan ole ihmeellistä, sillä moni suomalainen ei välttämättä tunne Karjalan historiaa. Suomi on ollut Vienan Karjalassa koulujen (osittaisena) opetuskielenä vuosina 1906–1937 ja 1940–1956. Lisäksi suomea on käytetty Vienan Karjalassa hallinnon kielenä vuosina 1921–1937. (Kunnas 2007: 56.)

Naapurin avulias Hiltu-Jakki

Päätalojen kotikylällä asuva Hiltu-Jakki eli Jaakko Hiltula käyttää vienankarjalaa muutamassa yhteydessä repliikeissään. *Kunnan jauhot* -romaani kertoo Kallen lapsuudesta vaikeana aikana, jolloin hänen isällään Hermannilla on mielenterveysongelmia. Niihin ei kuitenkaan osata suhtautua sairautena, vaan häntä pidetään luulotautisena ja töiden välttelijänä. Hermanni ei enää lähde töihin, joten perheen taloudellinen tilanne romahtaa ja Päätalot joutuvat turvautumaan kunnan ruoka-apuun. Kalle joutuu jo kouluikäisenä ansaitsemaan rahaa perheelleen, ja tuolloin naapurin Hiltu-Jakki ottaa hänet vastuulleen ja kutsuu itseään Kallen ”uudeksi isäksi”. Isä-Herkon mielenterveysongelmien ja vainoharhaisen käytöksen vuoksi Päätalojen kotona Kallioniemessä on raskas ja painostava tunnelma.

Lopulta äiti-Riitu pyytää Kallea lähtemään Hiltu-Jakin luo, jotta tämä houkuttelisi Herkon mukanaan savottaan. Riitu kokee, että ilman työntekoa Herkon mielenterveysongelmat pahenevat entisestään. Pyyntö on tehtävä epäluuloiselta ja sairaalloisen mustasukkaiselta Hermannilta salaa. Riitu ehdottaa pojalleen, että tämä pyytää Jakkia käymään Kallioniemessä houkuttelemassa

https://doi.org/10.21435/tl.305

Hermannin mukaansa savottaan. Äiti varoittaa Kallea hiihtämästä suoraan Hiltu-Jakin kotiin ja palaamasta yhtä matkaa Jakin kanssa. Kalle tietää isänsä tarkkailevan hänen reittiään. Vaikka hän yleensä on mennyt kyläpaikkaan mielellään, nyt se tuntuu vaikealta. Esimerkki 3 on tilanteesta, jossa Jakki on kysellyt Kallelta kuulumisia, kunnes tulee puheeksi, että Kalle saapui heille ”väärästä suunnasta”.

Esimerkki 3.
– Miten sinä sitte tulit tuolta päin?
– Lähin koululta ja kokkeilin, että onko sitä..., että onko tuota Päävaaran koululaisten lattua hyvä hiihtaa... Ihan sillä minä...
– Se selevittäähi, **min toakse miero tulou taloh veärältä päin**!
Jakki käyttää joskus, erikoisesti hyvällä päällä ollessaan vienankarjalaista murretta. Hän tuntuu aavistavan vaikeuteni:
– Onko sitä Kassulla asijaa vain tulitko muuten kylläilemään?
– Eipä palajoa..., saan ulos kuivasta kurkusta.
– Mutta kuitenni on assiantynkää? Jakki auttaa.
Nieleskelen ja livon kielellä kuivia huuliani selkä Jakkiin päin. **En saa ääntäni ulos**, enkä oikeastaan uskalla kunnolla yrittääkään kun **pelkään itkua.** (KJ: 29.)

Kun Kallen ensimmäinen esimerkissä näkyvä vastaus on hiukan hapuileva, Jakki ottaa strategiakseen tuottaa seuraavassa repliikissään vienankarjalaa (*min toakse miero tulou taloh veärältä päin!*). Vienankarjalan äänne- ja muotopiirteiden (*tulou*, *taloh*, *veärältä*) lisäksi Jakin repliikissä esiintyy yksittäinen sana *miero* ’vieraat ihmiset’ (KKS s.v. *miero*) ja kokonainen fraasi (*min toakse*), jota Jakki käyttää muuallakin *Iijoki*-sarjassa keventämässä erilaisia painostavia tilanteita. Jakki käyttää yksikön 3. persoonan mukaista taivutusmuotoa *tulou* vienankarjalan syntaksin mukaisesti, ja vienankarjalan imitoiminen näkyy myös yksikön illatiivimuodossa *taloh* ’taloon’. *Veärältä päin* -fraasissa on ensitavun diftongiutuminen (*veärältä*), ja tällaisen fraasin käyttäminen tuntuu leikilliseltä tavalta ilmaista ajatus väärästä tai odotuksenvastaisesta saapumissuunnasta. Hiltu-Jakki

https://doi.org/10.21435/tl.305

pyrkii implisiittisesti tyynnyttämään, ehkä jopa keventämään, tilannetta käyttämällä vienankarjalaa. Hän jatkaa puhettaan suomeksi, mutta tyynnyttelevä ja lohduttava sävy näkyy muun muassa lempinimen *Kassu* käytössä. Jakki saakin vähitellen rohkaistua Kallea kertomaan asiansa.

Minäkertoja mainitsee, että Jakki käyttää joskus vienankarjalaa ”erikoisesti hyvällä päällä ollessaan”, mutta tässä katkelmassa vienankarjalan käyttö tuo keskustelutilanteeseen empaattisuutta. Tarvitaan lempeää huumoria, jotta kotinsa painostavasta tunnelmasta kärsivän Kallen puhe ei käänny itkuksi. Jakki selvästi aistii Kallen vaikean tilanteen ja haluaa rohkaista poikaa avautumaan. Koska näinkin lyhyessä repliikissä on mukana useita vienankarjalalle tyypillisiä piirteitä, imitaatio toimii esimerkkinä myös kirjailija Päätalon vienankarjalan tallentamisfunktiosta.

Kirjettä kirjoittava Kalle

Myös päähenkilö Kalle itse käyttää satunnaisesti vienankarjalaa. Esimerkin 4 taustalla on tilanne, jossa isä-Herkko on sairaalahoidossa psyykkisten ongelmiensa vuoksi ja Riitu-äiti, Martta-sisko ja Kalle ovat pirtissä kirjeenkirjoitustehtävän äärellä. Tarkoituksena on kirjoittaa isälle sairaalaan kuulumisia, mutta tehtävä tuntuu vaikealta, sillä sairaalan suunnalta on puututtu kotoa tulevien kirjeiden synkkään laatuun ja edellinen kirje jätetty kokonaan toimittamatta Herkolle. Nyt tavoitteena on kirjoittaa valoisammin, ja kynän ottaa käteensä Martta. Riitu toteaa tyttärelleen sarkastisesti: ”Kirjota sitte että meillä kotona ei ole hätäpäivää eikä kuura-aamua! Ja että on hunaja ja mesi on [sic!] juomana ja nisu leipänä...” (TT: 185). Kirjoitustyö ei kuitenkaan etene, ja sivummalla lehteä lukenut Kalle hermostuu.

Esimerkki 4.
Äidin puoli-itkuinen piikittely muka minun uusista pyhäkamppeistani pani minut nieleksimään. Ryttäsin lehden penkkiin, hyppäsin pystyyn ja sanoin:

https://doi.org/10.21435/tl.305

– Saatana siitä teijän kirjeen kirjotuksesta tule hevon paskaa! Mene pois niin minä kirjotan!

– On se viisainta kun Kalle kirjottaa, äitikin sanoi. – Jätä, Martta, vehkeet siihen ja päästä Kalle kynänvarteen.

Vanhin sisar lienee nähnyt ilmeistäni että olin tosissani, koska ei ruvennut räkyttämään vastaan. Hän ei kuitenkaan malttanut olla nakkaamatta minulle parin sekunnin irvistystä kun livahti pöydän luota. Istuin Martan tilalle ja sanoin:

– Ja jos joku erehtyy minua sanalla neuvomaan, niin sillon alakaa **kulakka heilumah**!

”Kulakka” oli tarttunut Kiestinginkarjalasta tulleitten pakolaisten kielestä Jokijärven sanastoon ja merkitsi nyrkkiä. Vaikka sanaa tavallisesti käytettiin leikkimielellä, takasi se minulle heti täyden kirjoitusrauhan. (TT: 185.)

Vienankarjalan osuus on repliikissä vain kahden sanan mittainen, mutta jakso eroaa selvästi edeltävästä murrepuheesta: sanaa *kulakka* ’nyrkki’ ei ole vanhastaan esiintynyt Koillismaan murteessa (SMS s.v. *kulakka*; KKS s.v. *kulakka*), ja *heilua*-verbin MA-infinitiivin illatiivimuodon *h*-pääte ohjaa niin ikään tulkinnan suomen kielen ulkopuolelle karjalan kieleen. Minäkertoja myös välittömästi selventää lukijalle, mistä *kulakka* on kotikylän kieleen lainautunut. Esimerkin perusteella näyttää ilmeiseltä, että ainoastaan lukijalle täytyy *kulakka*-sanan merkitystä selventää; Kallen perhe kyllä sanan ja koko *kulakka heilumah* -fraasin merkityksen tuntee. Kiinnostavaa on, että verbivalintaa ei lukijalle selvennetä. Tämä johtunee siitä, että *heilumah*-verbimuoto on lähellä suomen kieltä. Vaikka karjalaa kutsutaan teossarjassa enimmäkseen murteeksi, kirjailija Päätalo tietää, että suomenkieliset lukijat eivät kaikkia sanoja välttämättä ymmärrä. Hakujemme mukaan *kulakka*-sana esiintyy *Iijoki*-sarjassa yhteensä yhdeksän kertaa, joista kaksi tässä samassa katkelmassa. Samoin kuin tässä esimerkissä, *kulakan* merkitys selitetään jokaisen esiintymän yhteydessä lukijalle. Vaikka minäkertoja toteaa vain *kulakka*-sanan lainatun vienalaisilta, oletettavasti koko fraasi on kirjailija Päätalon kieleen lainautunut heiltä, sillä se

https://doi.org/10.21435/tl.305

esiintyy hieman varioiden muuallakin teossarjassa. Kansanlingvistisestä näkökulmasta tässä ollaan sen äärellä, että käsitteenä *sana* on tuttu maallikoille (eli myös kirjailija Päätalolle), kun taas *kielenpiirre* (loppu-*h*) tai *fraasi* eivät ole, jolloin ne myöskään eivät tarjoudu kirjailijan pohdittaviksi tässä yhteydessä.

Esimerkin 4 kuvaamassa tilanteessa romaanihenkilö Kallen suhtautuminen on emotionaalista: hän tuntee ärtymystä, turhautumista, jännitystä, huolta ja kenties surua ja häpeääkin. Esimerkin alussa tämä kuvataan sekä kiivaina tekoina (pystyyn hyppäämisenä ja lehden rutistamisena) että tunnelatauksena, joka saa Kallen nieleskelemään. Kielen tasolla Kalle kuitenkin neutraalisti sanoo repliikkinsä, johon karjalankielinen fraasi sisältyy. Lukijan tulkittavaksi jää, millainen äänensävy Kallella tässä on.

Edellä osoitimme, että vienankarjalaa voidaan käyttää tilannetta keventävässä funktiossa. Esimerkissä 4 vienankarjalan yhtenä funktiona on lieventää fyysiseen väkivaltaan viittaavaa merkitystä: Kalle kyllä uhkaa läheisiään, mutta ei välttämättä sentään suoraan nyrkiniskulla. Samalla fraasin kaikille tilanteen osapuolille ilmeisen tuttu karjalankielinen merkitys kuitenkin osoittaa, että Kalle on vaatimuksensa kanssa tosissaan eikä halua tulla neuvotuksi tai muutenkaan häirityksi. Minäkertoja alleviivaa tätä viittaamalla *kulakan* yleisimpään käyttöön juuri leikkimielisessä kontekstissa. *Vaikka*-sivulauseen adverbivalinta *tavallisesti* kuitenkin asettaa leikkimielisyyden tässä nimenomaisessa tilannekontekstissa takaalalle. Kantataivalkoskelaisen henkilöhahmon on siis mahdollista käyttää yhteisössä oppimaansa vienankarjalaa myös äidinkielisten puhujien tavoin niin, että hän tunnistaa sanojen merkitykset eri kielenkäyttötilanteissa.

Tässä esimerkissä Kallen fraasi tulee puhetilanteessa tulkituksi pikemminkin karjalankielisen perusmerkityksensä kuin vieraan kielen käytölle tyypillisesti tarjoutuvan huumorimerkityksen kautta. Teossarjan näkökulmasta tämä esimerkki vahvistaa entistä selvemmin havaintoamme sekä kirjailijan tarkasta tilannevariaation tajusta että hänen positiivisesta suhtautumistaan vienankarjalaan, jota hän ei teoksissaan rajaa kapeaan rooliin.

https://doi.org/10.21435/tl.305

Tampereella vieraileva Aune

Esimerkissä 5 kerrotaan tilanteesta, jossa päähenkilö Kalle ja hänen naisystävänsä Leena ovat kihlautuneet. Kallen sisko Aune ja Kallen sedän naisystävä Sinikka saapuvat Tampereelle onnittelemaan kihlaparia.

> Esimerkki 5.
> Ovikellon pärähtäessä Leena on jo pannut kahvipannun lämpiämään keittiön sähköhellalle. Kun siskoni ja Sinikka tulevat oven avaamassa käyneen Leenan edellä huoneeseen, Aune sanoo:
>
> – Täällä suluhasmies istua pollottaa tyytyväisen näkösenä.
>
> – Todella. Kyllä me Aunen kera aavistettiin ihan oikein, Sinikka sanoo. – Paljon onnea sinulle, Leena!
>
> Onniteltuaan Leenaa halauksen kanssa Sinikka siirtyy eteeni, kurkottautuu kietaisemaan käsimutkansa kaulaani ja sanoo suusanalliset onnittelunsa. Siskoni puristaa kättäni ja sanoo vedet silmissä:
>
> – **Ka onnie** ja siunausta velimiehelle!
>
> Sinikka ja Leena tuskin kuulevat Aunen onnittelusanoja. Minulle ja siskolleni, jotka olemme kasvaneet ja eläneet vienankarjalaisten pakolaisten naapuruudessa, onnitteluun liittyy sisarusten keskeistä, huumorilla höystettyä läheisyyttä. (HI: 194.)

Esimerkki 5 sisältää yhden vienankarjalaan assosioituvan fraasin: *Ka onnie*. Voidaan katsoa, että esimerkissä Aune tyylittelee vienankarjalalla. Fraasi poikkeaa lingvistisesti muusta vuorosta, sillä sen jälkeen Aune jatkaa repliikkiään suomeksi (*ja siunausta velimiehelle*). Tyylittelyyn liittyy myös sen metapragmaattinen kommentointi. Tässä esimerkissä kommentoijana toimii kertoja, joka eksplikoi karjalan käytön funktioiksi huumorin ja läheisyyden. On todettu, että yleensäkin keskustelussa vaihdolla kielestä toiseen, kielen varieteetista toiseen tai puhumisen tavasta toiseen on tyypillisesti huumorin funktio (Haakana & Visapää 2005: 468). Kertoja tekee myös näkyväksi, että keskustelutilanteen muille osapuolille, eri ympäristössä kasvaneille, fraasissa ei ole samanlaista affektia kuin Kallelle ja

https://doi.org/10.21435/tl.305

hänen sisarelleen. Sinikka ja Leena eivät välttämättä edes tunnista, että Aune-sisko hyödyntää onnittelussaan karjalaa.

Esimerkissä 5 *ka onnie* -fraasin funktio voidaan nähdä symbolisena: vienankarjalaan assosioituvan ilmauksen käyttö toimii symbolina kaikelle sille, mikä kytkeytyy päähenkilö Kallen ja hänen siskonsa Aunen aiempaan elämänhistoriaan ja omiin juuriin (Blommaert 2010: 29–32). Se tuo 1950-luvun Tampereelle tärkeään onnitteluhetkeen nostalgisen tuulahduksen sisarusten yhteisestä lapsuudesta Taivalkoskelta. Fraasia voi tarkastella myös käsitteen kielellinen vetovoima (*language desire*)[10] valossa. Tällä viitataan toisen käyttämään kieleen liittyviin positiivisiin tunteisiin (Kunnas 2019: 171–172 lähteineen). Esimerkissä 5 jo ilmaus *vedet silmissä* tuo näkyviin tilanteen affektiivisuuden. Kallen sisko käyttää karjalaa liikuttavassa ja ainutkertaisessa tilanteessa. Toisaalta karjalan käyttö myös keventää juhlallista tilannetta. Karjalan käyttäminen tunnekielenä ja huumorifunktiossa on tavallista myös todellisessa elämässä Suomessa asuville karjalankielisille (Kunnas 2019: 164–165).

Kertoja tuo *Iijoki*-sarjassa usein näkyviin, että Koillismaan miehiltä tunteiden näyttäminen muuten kuin korkeintaan teoin on tavallaan kiellettyä – se ei ole miehekästä. Esimerkiksi romaanissa *Tammettu virta* (TV: 385) kertoja tuo esiin, että miehet eivät saaneet osoittaa hempeitä tunteita toisilleen joutumatta ”terviisipoijjan”, ”äitinpoijjan” tai ”akkamaisen miehen” maineeseen. Lämpimät ja läheiset tunnot piilotettiin myös sisarusten kesken. Veljesten sananvaihto oli lämmintä ”korkeintaan hulluina päissään”, ja vaikka sisaret saattoivat osoittaa toisilleen sukulaisenrakkautta, veli ei voinut tehdä niin sisartaan kohtaan. Esimerkki 5 näyttää, että karjalaa käyttämällä voidaan osoittaa läheisyyttä selkosten miehillekin. Toisaalla *Iijoki*-sarjassa myös päähenkilö Kalle onnittelee sisariaan *ka onnie!* -fraasilla.

10 Termille ei ole vakiintunutta suomenkielistä vastinetta. Tässä käytetty suomennos on kirjoittajien kääntämä.

https://doi.org/10.21435/tl.305

Naistenmies Rasputin ja kyltymätön Katariina

Esimerkin 6 tarinan kirjailija Päätalo on tiettävästi kuullut 1930-luvulla ollessaan uittotöissä (Hirvasnoro 2013). Päätalon tiedetään ihailleen ja arvostaneen hyviä jutunkertojia (Heikkinen 2019: 146; Saviniemi 2022: loppuviite 1), joten on odotuksenmukaista, että mehukkaita tarinoita on päätynyt myös hänen romaaneihinsa. Tarinassa on kolme henkilöä: kertoja reissumies, Katariina ja Rasputin. Rasputin-hahmo on ilmeisesti Grigori Rasputin, joka oli Venäjän keisari Nikolai II:n ja hänen perheensä ystävä ja neuvonantaja. Hänellä oli keskeinen rooli Venäjän hovissa 1900-luvun alkupuolella. Rasputinia on kuvailtu naisten jahtaajaksi, ja hänellä kerrotaan olleen paljon naispuolisia ihailijattaria. On esitetty, että Rasputin olisi ottanut osaa ”sukupuolihurjasteluun” hallitsijattaren kanssa ja että hänellä oli ”eroottista peliä” tsaarittaren kanssa. Vaikka Rasputin oli uskonnollinen ihminen, hänen kerrotaan harjoittaneen ”haureutta”. Tiettävästi Rasputin-nimikin palautuu substantiiviin *rasputa*, jonka merkitys on ’siveetön’ ja ’rietas ihminen’. (Radzinski 2000: 40, 230, 240, 272, 463, 474, 615.) Katariinalla taas ilmeisesti tarkoitetaan Katariina Suurta, joka oli vallassa ennen Nikolai II:ta eli vuosina 1762–1796. Myös Katariina Suuri tunnettiin aktiivisesta sukupuolielämästään, ja hänellä kerrotaan olleen 21 rakastajaa. Suhteet olivat julkisia. (De Madariaga 1993; Barth 2009: 207.)

Anakronismilla on yleisestikin pyritty kirjallisuudessa komiikan luomiseen, ja tässä tarinassa imagoltaan sopivien, eri vuosisadoilla vaikuttaneiden historiallisten henkilöiden sijoittaminen samaan tarinaan palvelee kerronnan huumorifunktiota. Tarinassa kuvataan tilannetta, jossa Rasputin pyytää Katariinalta lupaa Pariisin-matkaan. Tästä Katariina ei pidä, koska matka tietäisi hänelle pitkää selibaattia. Humoristinen ja koomista vaikutelmaa tavoitteleva tarina voidaan määritellä kontekstissaan pilasaduksi. Pilasatujen aihepiiriin kuuluvat muun muassa aviolliset selkkaukset ja seksuaalikokemukset, ja niihin voi liittyä farssinomaista liioitteluakin. (Virtanen 2016 [1991]: 143, 175, 182, 184.)

https://doi.org/10.21435/tl.305

Esimerkki 6.

”Kerrattain Rasputini, joka asu ja vaikutti tsaarin hovissa, alako esitellä Katariinalle, että hänen tarttisi päästä välillä pistäytyyn Ranskasa. Katariina ei tietysti oisi päästäny Rasputiinija. Sehän oisi tienny Katariinalle pitkää paastua. Arvasihan Katariina, että kun Rasputinin lainen velu pääsee Ranskan ilotalloihin, niin sillä ei muistu pitkiin aikoin tsaarin hovit mieleen. Mutta Rasputini manku ja manku. Lopulta sano, että jos matkaa Ranskojen maahan ei rupija järjestyyn, ei hänkään tule ennää Katariinan kansa saman peiton alle. Eihän tsaarittaren kunnija antanu suoralta käjeltä myöntyvä painostuksen alla. Siksi Katariina päätti panna Rasputinin tienaamaan urakalla Ranskan matkansa ja niin, että sai itte nauttija Rasputinin työn hedelmistä. Katariina sano: – **A rakas Rasputini, jos poarrat milma tulevana yönä kaksitoista kertoa, tulet soamah Ranskan matkasi**. Rasputinin ennestäänki pistäviin silimiin oli syttyny lissää tuiketta, ja koska oli ilta, oli Rasputini sanonu: – **Laitetaan ja justih huja ropottamah!** Niin Rasputiini alako ropottaa. Ampu toisesa perrään sylykeyvy ulos, ja Katariina sen kun voihki hekumasaan. Peli jatku, ja jossaki vaiheesa Katariina uihki: – **Rakas Rasputini, eikö ollah eneä tämän poartamisen perästä kun kaksi loakia jälellä…!** – Ei kun yksi! oli Rasputini oikassu rätinkijä. – **Miehä poarran jo yhettätoista kertoa… – Älä sie, perelehen koijari, rupie vetkuttelomah!** oli Katarina kiihtyny. – **Yhdeksän koko loakia olet loppuh jaksanu ja nyt poarrat ensimäistä sen peräh…** Rottiutu kova riita. Lopuksi Rasputini ärähti: – **Mitä myö turhoa riijelläh! Aletah alusta…** Kun Rasputini kuitenkin saman tien hyppäsi sängystä ja rupes kiskoon kiivaasti alushousuja kinttuihisa, Katariina sano: – **A mitä nyt, rakas Rasputini! Lupasit ruveta poartamah uutta tusinoa ja nyt karkoat vuotehestain.** Rasputini oli lähteny kävellä pihniin makkuusalista kalsareissaan ja nakannu olokasa yli: – **Mie alan, mutta en jätä eneä rätinkipuolta muistin varah. Nouvan ensin kirjurin tuohon pöyvän viereh…**” (MR: 652–653.)

Esimerkkiä 6 voidaan pitää moniäänisenä, sillä siinä aktivoituu useampi näkökulma samaan aikaan (ks. Niinimäki 2015: 236). Tarinassa on mukana kertojan, Rasputinin ja Katariinan näkökulmat, ja siinä kuuluu kertojan lisäksi useita ääniä. Kertoja kaiuttaa oman

https://doi.org/10.21435/tl.305

puheensa lomassa niin Rasputinin kuin Katariinankin ääniä. Esimerkissä esiintyvä reissumiehen puhe on suomen murretta, jossa on vaikutteita ainakin Oulun seudun murteista. Oulun seudun murteiden piirteitä reissumiehen puheessa ovat esimerkiksi svaavokaali (*alako*) ja yleisgeminaatio (*lissää*) (Pääkkönen 1994: 298–299) sekä tunnukseton MA-infinitiivi (*kiskoon*, *pihniin*) (Saukkonen 1965: 50–52). *Rätinkijä*-tyyppistä taivutusta esiintyy suomen murteissa niin savolaismurteissa kuin Oulun seudun murteessakin (SMS s.v. *kapparätinki*, *lemuuti*).

Karjala näyttäytyy esimerkissä yhtäältä sankarin eli Rasputinin ja toisaalta hienon naisen eli Katariinan kielenä. Katariinan repliikeissä esiintyy useita vienankarjalan piirteitä, joita ovat vuoronalkuinen *a*-partikkeli, yksikön 2. persoonan pronomini *sie*, yksikön 1. persoonan pronomini partitiivissa (*milma*), jälkitavun *eA*-yhtymän edustuminen *ie*:nä (*rupie*), *AA*:n diftongiutuminen ensi- ja jälkitavussa (*poarrat*, *loakia*, *tusinoa*, *karkoat*, *kertoa*) sekä jälkitavujen vokaalienvälisen *h*:n edustuminen illatiivi- (*loppuh*, *peräh*) ja MA-infinitiivin illatiivimuodoissa (*vetkuttelomah*, *poartamah*) sekä **eh*-nominissa (*perelehen*). Katariinan repliikeissä esiintyy myös yksi hyperdialektinen jälkitavujen vokaalienvälinen *h* kysymyksessä *eikö ollah eneä*. Vienankarjalassa tässä kontekstissa *olla*-verbi taipuisi *ole*.

Katariinan repliikeissä on myös piirteitä, jotka indeksoivat ylätyyliä, feminiinisyyttä ja runollisuutta. Tällaisia ovat esimerkiksi *tulet soamah* -futuuri ja *vuotehestain*-muoto. *Vuotehestain* on hybridimuoto, jossa on suomelle ja karjalalle yhteinen sanavartalo, keskellä karjalaista taivutusta (jälkitavujen vokaalienvälinen *h*) ja lopussa taas suomenkielinen, runollinen omistusliitteen päätevariantti *-in*, joka oli käytössä vanhassa kirjasuomessa (VVKS). Katariinan *rakas*-sanan käyttö liittyy vahvasti feminiinisyyteen. *Iijoki*-sarjassa tulee monessa kohdassa esiin, että *rakas*-sana ei kuulu selkosten miesten sanavarastoon ja että olisi noloa, jos mies sitä vahingossa käyttäisi. Virtanen (2016 [1991]: 113) toteaa: ”Pehmeiden tunteiden kieltäminen oli selkosissa käyttäytymissääntö”, ja

https://doi.org/10.21435/tl.305

minäkertoja Kalle toteaa: ”Sinun ei pidä näyttelemän tunteitasi oli kotiselkosteni uroitten yhdestoista käsky.” (MR: 8.)[11]

Rasputinin repliikeissä esiintyy niin ikään useita vienankarjalan piirteitä. Näitä ovat yksikön 1. persoonan pronomini (*mie*), monikon 1. persoonan pronomini (*myö*) ja *AA*:n diftongiutuminen ensi- ja jälkitavussa (*poarran*, *kertoa*, *turhoa*, *eneä*). Vienankarjalan piirteitä ovat myös jälkitavujen vokaalienvälisen *h*:n edustuminen illatiivi- (*varah*, *viereh*), MA-infinitiivin illatiivi- (*ropottamah*) ja passiivin preesensmuodoissa (*riijelläh*, *aletah*) sekä adverbissa *justih*. Kirjailija hyödyntää esimerkissä 6 sellaisia karjalankielisiä sanoja, jotka ovat tuttuja suomen murteista (esim. *huja* ’miehen siitin’, SMS s.v. *huja*) tai joissa jonkinlainen onomatopoieettisuus toimii tulkintavihjeenä. Tällainen on esimerkiksi *ropottamah*-verbi, jota käsittelimme tarkemmin esimerkin 1 yhteydessä. Myös *poartoa*-verbin merkitys ’kangeta’ (KKS s.v. *poartoa*) avautunee suomenkieliselle lukijalle kontekstin perusteella (*miehä poarran jo yhettätoista kertoa*).

Esimerkissä 6 esiintyvä sananmuoto *rottiutu* on niin ikään tuttu sekä karjalasta että suomen murteista – tosin karjalassa siinä ei esiinny yleisgeminaatiota kuten *Iijoki*-sarjassa. Sananmuodon merkitys on tässä sama kuin karjalan ’syntyä’ (KKS s.v. *rotiutuo*). Suomen murteissa *rotiutuo*-verbistä on esimerkkejä kolmesta pitäjästä, ja näissä verbiä on käytetty lähinnä KKS:n *rotiutuo*-verbin 2. merkityksessä ’tulla tehdyksi, valmiiksi; valmistua; syntyä’. Suomen murteiden esimerkeissä kuvataan juuri kauppojen syntymistä, esimerkiksi *Kuinkas ne kaupat rotiituu?* (Ilomantsi). (Eeva Tuominen, henkilökohtainen tiedonanto 16.6.2023.) Päätalo on paikoin selittänyt kaunokirjallisen kerronnan keinoin vienankarjalaan assosioituvien sanojen tai fraasien merkityksiä lukijoille, mutta hän ei pitänyt kirjojen loppuun lisättävää sanojen merkityksiä sisältävää liitettä ”kaunokirjailijan” keinona (Vehviläinen 1978: 87). Päätalo-lukijat

11 Toisaalla samassa romaanissa (MR: 337) kirjailija mainitsee vastaavan ajatuksen olevan ”Päätalon miesten periaate”: ”Tunteitasi sinun ei pidä näyttelemän! Ei sanoillasi eikä ilmeilläsi, korkeintaan, hätätilassa, teoillasi.”

https://doi.org/10.21435/tl.305

ovat kuitenkin toivoneet, että teosten lopussa olisi ollut murresanasto (Ylönen 2013: 278).

Karjalalla on esimerkissä 6 lukijaa huvittava ja viihdyttävä funktio, jota pilasadun ilmeinen affektiivinen vire painottaa. Karjalan kenties keskeisin funktio tässä esimerkkikatkelmassa on kuitenkin viedä tarina Venäjälle käyttämättä venäjän kieltä. Karjalan käyttäminen muutoin suomenkielisessä kerronnassa herättää lukijassa etnokulttuurisia assosiaatioita, sillä usein kielet yhdistetään niihin maihin, joissa niitä tyypillisesti puhutaan (Piller 2003; Lantto & Lehtonen 2023). Kyse on myös niin sanotusta toisen asteen indeksikaalisuudesta: karjalan käyttö kantaa tiettyyn alueeseen (tässä tapauksessa Venäjään) liittyviä ominaisuuksia (Silverstein 2003; Keskimaa 2014: 127).

Usein venäjän kieltä performoidaan mediaviihteessä tuottamalla konsonanttien liudentumista (esim. *mjina* ’minä’), joka voidaan liittää suomalaisvenäläiseen aksenttiin (ks. Dufva & Halonen 2016: 151–152). Toinen tapa tuottaa illuusiota venäjän kielestä tai ”suomen murtamisesta venäläisittäin” on korvata etuvokaaleja takavokaaleilla, kuten kirjailija Matti Rönkä on tehnyt dekkarissaan (esim. *mina tiedän, että sina teet*) (Tiittula & Nuolijärvi 2013: 228–229). Päätalo ei ole päätynyt luomaan illuusiota Venäjällä tapahtuvasta replikoinnista tämänkaltaisilla viitteellisillä kielellisillä keinoilla, vaan hän on hyödyntänyt dialogissa vienankarjalan potentiaalisesti kantamaa etnokulttuurista assosiaatiota. Lisäksi *Loimujen aikaan* -teoksessa illuusiota venäläisten tuottamasta venäjän kielestä on luotu käyttämällä muutoin suomenkielisessä repliikissä vienankarjalan tyypillistä piirrettä, sananloppuista *h*:ta: ”Parempi kuolla veteheh kun vihollisen käteheh” (LA 261).

Lopuksi

Vienankarjalaistaustaisten paikkakunnalle muuttaneiden perheiden lisäksi monet kantataivalkoskelaiset henkilöhahmot imitoivat *Iijoki*-sarjassa vienankarjalaa puheessaan. Vienankarjalaa puhuvat usein miehet, vaikka todellisuudessa monissa suomenkarjalaisissa

https://doi.org/10.21435/tl.305

perheissä karjalaa puhuvat siskokset mutta eivät välttämättä veljet. ELDIA-tutkimuksen perusteella Suomen karjalankieliset myös olettavat karjalan puhujan Suomessa olevan useammin nainen kuin mies. (Kunnas 2019: 169; Sarhimaa 2016: 195–196, 204, 206, 2017: 133.) Yhtenä selityksenä tälle lienee se, että kirjailija Päätalo on viettänyt lapsena ja nuorukaisena aikaa ja tehnyt töitä miesten kanssa, joten voi olla, että heidän puheenpartensa on ollut hänelle tutuinta.

Kansanlingvistisestä näkökulmasta olemme tarkastelleet erityisesti saatavuutta (*availability*) eli sitä, millaisia vienankarjalan piirteitä Päätalo on havainnut, ja toisaalta hallintaa (*control*) eli kirjailijan kykyä jäljitellä kuulemaansa vienankarjalaa. Saatavuuden näkökulmasta kirjailijan vienankarjalan käyttö on teossarjassa suhteellisen taajaa ja piirteiden kirjon kannalta monipuolista. Kirjailija on ilmeisesti halunnut dokumentoida kuulemaansa vienankarjalaa, ja hallinnan näkökulmasta tarkasteltuna hänellä on ollut hyvä kyky jäljitellä sitä. Tämä on merkille pantavaa sen vuoksi, että aiemman tutkimuksen perusteella Päätalo ei aina ole onnistunut kovin hyvin muiden kuin Koillismaan murteiden kirjaajana. Toisaalta Päätalo on myös tehnyt tarkkoja havaintoja hämäläismurteiden sisäisistä eroista. (Mantila, Keskimaa & Saviniemi 2022: 82, 86.) Vienankarjalan hallinnasta osoitus on muun muassa se, että kirjailija on havainnut sellaisenkin pienen eron, että vaikka muutoin vienankarjalassa adessiivin pääte sisältää kaksi *l*:ää (esim. *talo*+***ll****a*), persoonapronominit edustuvat adessiivissa yksinäis-*l*:llisinä, esimerkiksi *miula*, *meilä*, *heilä* (Karlova 2013: 28).

Päätalon kykyyn jäljitellä vienankarjalaa lienee vaikuttanut se, että hänen lähimmässä naapurissaan puhuttiin vienankarjalaa jo siitä asti, kun hän oli lapsi. Koska Päätalo on tutustunut vienankarjalaan vain puhuttuna kielenä, hänen tuottamansa vienankarjalan kirjoitusasussa on jonkin verran horjuvuutta. Esimerkiksi affrikaatan merkitsemisessä on vaihtelua. Toisaalta hämäläismurretta puhuva kustannustoimittaja on toisinaan ”ronkkassu” Päätalon tuottamaa ”karjalan murretta” (Marttinen 1999: 166). Tutkija ei voi käsikirjoituksiin perehtymättä tietää, miten paljon kustannustoimittajan tekemät muutokset ovat vaikuttaneet karjalan kirjoitusasuun.

https://doi.org/10.21435/tl.305

Karjalan ja suomen hybridimuotoja selittää usein kirjailijan murretausta: Koillismaan murteen puhujana Päätalo yhdistää vienankarjalaisiin muotoihin esimerkiksi svaavokaalia. Hybridimuodoille voi olla toisaalta myös kaunokirjallisia motiiveja, sillä viitteenomaisen ja ”epätäydellisen” muun kielimuodon hyödyntäminen saattaa olla henkilöhahmon karakterisoinnissa jopa tehokkaampaa kuin autenttisen kielimuodon jäljittely (Niedzielski & Preston 2000: 116; Keskimaa 2014: 111).

Päätalo on tallentanut vienankarjalaa romaaneihinsa jo 1970-luvulla, vaikka Suomessa muun karjalankielisen kirjallisuuden julkaiseminen alkoi varsinaisesti karjalan kielen elvyttämisen alettua 1980-luvun loppupuolella. Poikkeuksellista on, että *Iijoki*-sarja sisältää pitkiä jaksoja vienankarjalaa. Esimerkiksi *Nuoruuden savotat* -teoksessa (NS: 426–427) on lähes aukeaman pituinen jakso vienankarjalaa. Muussa monikielisessä kaunokirjallisuudessa teoksen pääkielestä poikkeavat jaksot ovat usein yksittäisiä repliikkejä, lauseita, sanoja tai äänteitä[12] (ks. esim. Frick 2013: 40–41). Lisäksi Päätalo on hyödyntänyt noin kahtakymmentä erilaista vienankarjalan äänne- ja muotopiirrettä sekä useita vienankarjalan sanoja ja fraaseja teossarjassaan.

Vienankarjalan käyttämisellä on *Iijoki*-sarjassa sekä henkilöhahmojen toimintaan että kirjailijan valintoihin kytkeytyviä affektiivisia funktioita. Vienankarjalaa käytetään romaanihenkilöiden kommunikaatiossa emotionaalisesti latautuneiden tilanteiden keventämiseen ja tuomaan vuorovaikutukseen huumoria: joko lempeää ja läheisyyttä rakentavaa tai sitten ”hurttia” ja tarinankerronnan palvelukseen valjastettua. Eräissä tapauksissa kirjailija nimeää syyn, miksi henkilöhahmo käyttää karjalaa: ”Jakki käyttää joskus, erikoisesti hyvällä päällä ollessaan vienankarjalaista murretta” (KJ: 29).

12 Kiinnostavaa on, että juuri tätä kirjoittaessamme syksyllä 2025 ilmestyi Riko Saatsin romaani *Yönistujat* (2025), joka sisältää useiden sivujen pituisia katkelmia varsinaiskarjalan toista varieteettia eteläkarjalaa. Teos lienee *Iijoki*-sarjan ohella ainoa Suomessa julkaistu ja pääosin suomenkielinen romaani, johon karjalaa on sisällytetty useiden sivujen pituisia katkelmia.

https://doi.org/10.21435/tl.305

Vienankarjalan käyttö rakentaa yhteisyyttä vienalaistaustaisten ja kantataivalkoskelaisten välille. Sen käyttöön kytketään kiinnostava symbolinen funktio, kun karjala näytetään kantataivalkoskelaisten sisarusten välisenä, lapsuuteen ja omiin juuriin kytkeytyvänä tunne- tai jopa salakielenä. Vienankarjalalla on myös mahdollista luoda etnokulttuurista assosiaatiota niin, että tarina siirtyy karjalan kielen avulla paitsi Venäjälle myös ”venäjänkieliseksi”.

Päätalolle kieli ja sen varieteetit ovat työkalu ja kirjailijabrändin osatekijä. Hän on tietoisesti sijoittanut teoksiinsa kuulemiaan murresanoja ja -sanontoja. (Ylönen 2017: 52–53.) Kirjailijalle oli tärkeää, että repliikit kuulostivat ”todellisilta”, ja usein hän luki tekstejään ääneen testatakseen ilmausten sopivuutta (Janatuinen 2005: 281–282). Räisänen (1991) on verrannut Päätaloa kielentutkijaan ja katsoo hänellä olleen samoja pyrkimyksiä: saada arvokkaiksi kokemiaan ilmauksia talteen ja pohtia niiden käyttöä.

Vienankarjalasta ja vienankarjalaisuudesta puhuminen on *Iijoki*-sarjassa lähes poikkeuksetta myönteistä. Vaikka vienankarjalaisten muuttoon on liittynyt inhimillisiä tragedioita, karjala näyttäytyy nimenomaan toimijoiden eikä uhrien kielenä. Sitä käyttävät kyläyhteisön merkittävät jäsenet, kuten kauppiaat ja pankinjohtaja, sekä ahkerat työmiehet ja auttavaiset naapurit – puhumattakaan Venäjän hovin väestä. Fiktiivisen Kallen urakehityksen kannalta on merkittävää, että vienankarjalaiset näyttävät hänelle myös lukevan miehen mallin ja tuovat näin tuulahduksen Taivalkosken ulkopuolisen maailman mahdollisuuksista.

Iijoki-sarja on moniääninen ja -kielinen teos. Siinä on tekstinsisäistä intertekstuaalisuutta (ks. Niinimäki 2015: 238), kun teoksissa viitataan aiempien osien tapahtumiin ja keskusteluihin. Vienankarjalankielisten repliikkien lisäksi teoksissa on saksankielisiä repliikkejä (LL: 310) sekä yksittäisiä saksaan ja venäjään assosioituvia sanoja, kuten *wasser* ’vesi’, *Tanke* ’kiitos’, *koknak* ’konjakki’ (LL: 318–319) ja *Harassoo!* ’hyvä’ (TT: 640). *Iijoki*-sarja kuvaa myös pohjoissuomalaisen maaseudun monikielisyyttä, joka on ilmiönä vanha. Pohjois-Suomen asukkaat ovat olleet tekemisissä vienankarjalan kanssa jo keskiajalla harjoitetun laukkukaupan kautta sekä

https://doi.org/10.21435/tl.305

myöhemmin 1920-luvulla alueelle saapuneiden vienankarjalaisten pakolaisten myötä.

Vienankarjalan funktionaalinen käyttö kuvastaa Päätalon halua ja kykyä rikkaan kansankielen tallentamiseen (ks. Liukkonen 1999: 97). Huomionarvoista on, että Päätalo on toteuttanut romaanisarjaan idiolektaalista ja tilannevariaatiota karjalan kielellä, joka ei ole hänen äidinkielensä ja jota hän toisaalta ei edes vieraaksi kieleksi tunnista. Tämän voi todeta osoittavan kirjailijan positiivista suhdetta vienankarjalaan: sitä ei ole alistettu kapeasti esimerkiksi koomisten henkilöhahmojen puheeksi. Karjalalla on samat ilmenemisen oikeudet teossarjassa kuin suomellakin, mitä voi pitää kirjailijan kielipoliittisena tekona.

Lähteet

Aineisto

HP = Päätalo, Kalle 1971: *Huonemiehen poika*. Romaani. Jyväskylä: Gummerus.
TV = Päätalo, Kalle 1972: *Tammettu virta*. Romaani. Jyväskylä: Gummerus.
KJ = Päätalo, Kalle 1973: *Kunnan jauhot*. Romaani. Jyväskylä: Gummerus.
TT = Päätalo, Kalle 1974: *Täysi tuntiraha*. Romaani. Jyväskylä: Gummerus.
NS = Päätalo, Kalle 1975: *Nuoruuden savotat*. Romaani. Jyväskylä: Gummerus.
LA = Päätalo, Kalle 1976: *Loimujen aikaan*. Romaani. Jyväskylä: Gummerus.
AM = Päätalo, Kalle 1977: *Ahdistettu maa*. Romaani. Jyväskylä: Gummerus.
MR = Päätalo, Kalle 1978: *Miinoitettu rauha*. Romaani. Jyväskylä: Gummerus.
UÄ = Päätalo, Kalle 1979: *Ukkosen ääni*. Romaani. Jyväskylä: Gummerus.
LL = Päätalo, Kalle 1980: *Liekkejä laulumailla*. Romaani. Jyväskylä: Gummerus.
TuT = Päätalo, Kalle 1981: *Tuulessa ja tuiskussa*. Romaani. Jyväskylä: Gummerus.
TS = Päätalo, Kalle 1982: *Tammerkosken sillalla*. Romaani. Jyväskylä: Gummerus.
PP = Päätalo, Kalle 1983: *Pohjalta ponnistaen*. Romaani. Jyväskylä: Gummerus.
NN = Päätalo, Kalle 1984: *Nuorikkoa näyttämässä*. Romaani. Jyväskylä: Gummerus.

https://doi.org/10.21435/tl.305

NM = Päätalo, Kalle 1985: *Nouseva maa*. Romaani. Jyväskylä: Gummerus.
RA = Päätalo, Kalle 1986: *Ratkaisujen aika*. Romaani. Jyväskylä: Gummerus.
PR = Päätalo, Kalle 1987: *Pyynikin rinteessä*. Romaani. Jyväskylä: Gummerus.
RT = Päätalo, Kalle 1988: *Reissutyössä*. Romaani. Jyväskylä: Gummerus.
OKA = Päätalo, Kalle 1989: *Oman katon alle*. Romaani. Jyväskylä: Gummerus.
IK = Päätalo, Kalle 1990: *Iijoen kutsu*. Romaani. Jyväskylä: Gummerus.
MS = Päätalo, Kalle 1991: *Muuttunut selkonen*. Romaani. Jyväskylä: Gummerus.
ET = Päätalo, Kalle 1992: *Epätietoisuuden talvi*. Romaani. Jyväskylä: Gummerus.
IE = Päätalo, Kalle 1993: *Iijoelta etelään*. Romaani. Jyväskylä: Gummerus.
PM = Päätalo, Kalle 1994: *Pato murtuu*. Romaani. Jyväskylä: Gummerus.
HI = Päätalo, Kalle 1995: *Hyvästi, Iijoki*. Romaani. Jyväskylä: Gummerus.
PIT = Päätalo, Kalle 1998: *Pölhökanto Iijoen törmässä*. Romaani. Jyväskylä: Gummerus.

Iijoki-korpus = Oulun yliopisto (2019). Iijoki, Oulun yliopiston Päätalo-kokoelma, Kielipankki Korp -versio [korpus]. Kielipankki. Saatavilla http://urn.fi/urn:nbn:fi:lb-2019102101.

Kirjallisuus

Aarikka, Lotta 2023: *Murre ja sen tutkimus. Näkökulmia fennistisen murteentutkimuksen historiaan ja kieli-ideologioihin 1871–2017*. Turku: Turun yliopisto.
Agha, Asif 2003: The social life of cultural value. – *Language & Communication* 23 s. 231–273.
Ala-Risku, Riikka 2012: Sulla grammatica del code-switching nella narrativa italiana contemporanea. La variazione nell'italiano e nella sua storia. – Patricia Bianchi, Nicola De Blasi, Chiara De Caprio & Francesco Montuori (toim.). *Varietà e varianti linguistiche e testuali vol. I e II. Atti dell'XI Congresso SILFI Società Internazionale di Linguistica e Filologia Italiana (Napoli, 5-7 Ottobre 2010)* s. 115–125. Firenze: Franco Cesati Editore.
Bahtin, Mihail 1981 [2004]: *The dialogic imagination. Four essays by M.M. Bakhtin*. Austin: University of Texas.
Barth, Reinhard 2009: *Historian suurnaiset*. Helsinki: Ajatus-kirjat.
Blommaert, Jan 2010: *The sociolinguistics of globalization. Cambridge approaches to language contact*. Cambridge: Cambridge University Press.
Callahan, Laura 2004: *Spanish/English codeswitching in a written corpus*. Amsterdam: Benjamins.
Ch'ien, Evelyn Nien-Ming 2004: *Weird English.* Cambridge: Harvard University Press.

https://doi.org/10.21435/tl.305

De Madariaga, Isabel 1993: *Catherine the Great. A short history*. New Haven: Yale University Press.

Delebastita, Dirk – Grutman, Rainier 2005: Introduction. Fictional representations of multilingualism and translation. – Dirk Delebastita & Rainier Grutman (toim.), *Fictionalising translation and multilingualism* s. 11–34. Antwerpen: Hogeschool Antwerpen.

Dufva, Hannele – Halonen, Mia 2016: Svetlana Rönkkö ja Tove Hansson. Vieraan aksentin performanssi mediahuumorin resurssina. – Anna Solin, Johanna Vaattovaara, Niina Hynninen, Ulla Tiililä ja Taru Nordlund (toim.), *Kielenkäyttäjä muuttuvissa instituutioissa* s. 145–162. Jyväskylä: Suomen soveltavan kielitieteen yhdistys AFinLA.

Frick, Maria 2013: Viron kieli Sofi Oksasen romaanissa *Kun kyyhkyset katosivat*. – *Lähivertailuja* 23/2013 s. 39–59.

Garcia, Ofelia 2009: *Bilingual education in the 21st century. A global perspective.* Oxford: Wiley-Blackwell.

Grutman, Rainier 2006: Refraction and recognition. Literary multilingualism in translation. – *Target* 18 (1) s. 17–47.

Haakana, Markku – Visapää, Laura 2005: Tuttu tv:stä. Fakta homman äänet keskustelun keinona. – Markku Haakana & Jyrki Kalliokoski (toim.), *Referointi ja moniäänisyys* s. 429–469. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Hanski, Sere 2022: *Mikä hiton damn? Voimasanojen damn ja hitto funktiot Twitter-keskusteluissa.* Suomen kielen pro gradu -tutkielma. Tampereen yliopisto.

Heikkinen, Antti 2019: *Kallio-poika. Peilikuvassa Kalle Päätalo*. Helsinki: Gummerus.

Helle, Anna 2012: Tunteet, emootiot ja affektit kirjallisuudentutkimuksessa. – Markku Eskelinen & Laura Lindstedt (toim.), *Mahdollisen Kirjallisuuden Seuran vuosikirja* 2012 s. 55–67.

Hirvasnoro, Kai 2013: *Päätalon matkassa. Johdatusta Iijoki-sarjaan*. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura.

Huovinen, Veikko 1976: *Ronttosaurus*. Helsinki: Otava.

Hyry, Katja 2011: *Meistä jäi taas jälki. Miten Vienan pakolaiset etsivät paikkaansa, kertoivat kokemastaan ja tulivat kuulluiksi 1900-luvun Suomessa*. Rovaniemi: Lapin yliopisto. http://urn.fi/URN:NBN:fi:ula-201108081150.

Hämynen, Tapio 1997: Raja ei erottanut. Karjalaisen laukkukaupan monta vuosisataa. – Mikko Vento (toim.), *Kainuussa ja Vienassa. Näkökulmia naapurusten elämään* s. 55–75. Joensuu: Joensuun yliopisto.

Hämynen, Tapio 1998: Karjalan yhteiskunta ja talous 1800-luvun lopulta toiseen maailmansotaan. – Pekka Nevalainen & Hannes Sihvo (toim.),

https://doi.org/10.21435/tl.305

Karjala. Historia, kansa, kulttuuri s. 153–206. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
Iso-Ahola, Riikka 2022: *Kaunokirjallisuutta karjalaksi. Uhanalaisen kielen käännöskulttuurit.* Joensuu: Itä-Suomen yliopisto.
Jalagin, Seija 2021: Pelon ja toivon rajalla. Itäkarjalaisten pakolaisuus Suomesta Ruotsiin toisen maailmansodan jälkeen. – *Historiallinen aikakauskirja* 119 (1) s. 22–35.
Jalagin, Seija 2023: Palanneita, kotoutuneita ja unohdettuja. Itäkarjalaiset sotienvälisen ajan Suomessa. – Esitelmä Oulu-opistossa 7.2.2023.
Jalavan kaupan kotisivu = https://www.jalavankauppa.fi/. Viitattu 3.2.2026.
Janatuinen, Jenni 2005: *Miehenkuva. Kalle Päätalon perintö*. Helsinki: Johnny Kniga.
Jantunen, Jarmo Harri 2009: Ei pelkästään mielikuvituksen puutteen vuoksi. Kieliaineistojen systemaattinen käyttö kielentutkimuksessa. *Virittäjä 113* (1) s. 101–113. https://journal.fi/virittaja/article/view/4171.
Johnstone, Barbara 2011: Dialect enregisterment in performance. – *Journal of Sociolinguistics* 15 (5) s. 657–679.
Jørgensen, Jens Normann 2010: *Languaging. Nine years of poly-lingual development of young Turkish-Danish grade school students*. Copenhagen: University of Copenhagen.
Kalliokoski, Jyrki 1998: Hjalmar Nortamon murrekertomukset ja puhutun illuusio. – Lea Laitinen & Lea Rojola (toim.), *Sanan voima. Keskusteluja performatiivisuudesta* s. 184–215. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
Kalliokoski, Jyrki 2005: Referointi ja moniäänisyys kielenkäytön ilmiöinä. – Markku Haakana & Jyrki Kalliokoski (toim.), *Referointi ja moniäänisyys* s. 9–42. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
Karjalainen, Anu 2012: *Liikkuva ja muuttuva suomi. Tutkimus amerikansuomalaisten kielielämäkerroista.* Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto. http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-39-4895-5.
Karkulehto, Sanna – Laippala, Veronika – Launis, Kati – Märsynaho, Jaana – Saviniemi, Maija – Sääskilahti, Minna 2022: Selkosten Proust taipuu moneen. Iijoki-korpus ja digitaalisen tekstilouhinnan mahdollisuudet. – Maija Saviniemi (toim.), *Kalle Päätalo tutkijoiden silmin* s. 170–189. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. https://doi.org/10.21435/tl.271.
Karlova, Olga 2013: *Vienankarjalan alkeiskurssi.* Petroskoi: Verso.
Karppinen, Pauliina 2016: *kin-liitteen ajallinen variaatio Vuolijoen murteessa*. Suomen kielen pro gradu -tutkielma. Oulun yliopisto.
Karrebæk, Martha Sif – Madsen, Lian Malai – Spindler Møller, Janus 2016: Introduction. – Lian Malai Madsen, Martha Sif Karrebæk & Janus Spindler Møller (toim.), *Everyday languaging. Collaborative research on the language use of children and youth* s. 1–18. Berlin: De Gruyter.

https://doi.org/10.21435/tl.305

Keskimaa, Sari 2014: Kalle Päätalon Iijoki-sarjan murrekäsitykset ja niiden affektifunktio. – *Sananjalka* 56 s. 108–138.
Keskimaa, Sari 2018: Päähenkilön kielellinen asemoituminen Kalle Päätalon Iijoki-sarjassa. Artikkelikäsikirjoitus, joka on julkaistu väitöskirjassa *Kalle Päätalon Iijoki-sarja kielielämäkertana*. Oulu: Oulun yliopisto. http://urn.fi/urn:isbn:9789526220536.
Keskimaa, Sari 2022: *Iijoki*-sarja – kielentutkijan aarreaitta. – Maija Saviniemi (toim.), *Kalle Päätalo tutkijoiden silmin* s. 53–76. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. https://doi.org/10.21435/tl.271.
Kettunen, Lauri 1940: *Suomen murteet 3 A. Murrekartasto*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
KKS = *Karjalan kielen sanakirja* 2024. Helsinki: Kotimaisten kielten keskuksen verkkojulkaisuja 18. Päivitettävä julkaisu. Päivitetty 30.10.2024. https://kaino.kotus.fi/kks/.
Kuiri, Kaija 2012: *Johdatus semantiikkaan*. Helsinki: Finn Lectura.
Kunnas, Niina 2007: *Miten muuttuu runokylien kieli. Reaaliaikatutkimus jälkitavujen A-loppuisten vokaalijonojen variaatiosta vienalaismurteissa.* Oulu: Oulun yliopisto. https://urn.fi/URN:ISBN:9789514284953.
Kunnas, Niina 2013: Vienankarjalaisten kielikäsityksiä. – Pekka Suutari (toim.), *Karjala-kuvaa rakentamassa* s. 289–330. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
Kunnas, Niina 2019: Karjalan kieli Oulun seudulla. – Harri Mantila, Maija Saviniemi & Niina Kunnas (toim.), *Oulu kieliyhteisönä* s. 144–199. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
Lantto, Hanna – Lehtonen, Heini 2023: Lö kokkemoo paraplyy kikkerii kokkeroo. Yhden ranskankielisen lastenlaulun meemiytymisprosessin teoreettiset perusteet. – Esitelmä Kielitieteen päivillä Oulussa 25.5.2023.
Lehtonen, Heini 2015: *Tyylitellen. Nuorten kielelliset resurssit ja kielen sosiaalinen indeksisyys monietnisessä Helsingissä*. Helsinki: Helsingin yliopisto. http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-51-1333-7.
Liukkonen, Tero 1999 (toim.): *Päätalon juurella. Juhlakirja 11.11.1999 Kalle Päätalon täyttäessä 80 vuotta*. Helsinki: Gummerus.
Malmio, Kristiina 2011: Ut i vida världen. Flerspråkighet i några finlandssvenska romaner på 1990- och 2000-talen. – Heidi Grönstrand & Kristiina Malmio (toim.), *Både och, sekä että. Om flerspråkighet/Monikielisyydestä*. Helsinki: Schildts.
Mantila, Harri – Keskimaa, Sari – Saviniemi, Maija 2022: Rousto-Ville – mies ja murre. – Maija Saviniemi (toim.), *Kalle Päätalo tutkijoiden silmin* s. 77–96. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. https://doi.org/10.21435/tl.271.
Marttinen, Eero 1999: *Mestari elämän telineillä. Kalle Päätalo ystävien silmin*. Jyväskylä: Gummerus.

https://doi.org/10.21435/tl.305

Moilanen, Jali-Santeri 2018: *Ka-partikkelin käyttö responsiivisissa vuoroissa suomen itämurteissa.* Suomen kielen pro gradu -tutkielma. Oulun yliopisto.
Mustanoja, Liisa 2011: *Idiolekti ja sen muuttuminen. Reaaliaikatutkimus Tampereen puhekielestä.* Tampere: Tampere University Press.
Myllykangas, Maija 2009: *Äitisemme Vuokkiniemi. Kertomus yhdestä ja sadasta vuodesta*. Tampere: Tampereen yliopisto.
Naakka-Korhonen, Mervi – Keynäs, Maiju 1988: *Halpa hinta, pitkä mitta*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
Niedzielski, Nancy – Preston, Dennis R. 2000: *Folk linguistics*. New York: Mouton de Gruyter.
Niinimäki, Anneli 2015: *Moniääninen Moreeni. Referointi ja moniäänisyys Lauri Viidan Moreenissa*. Tampereen yliopisto.
Piller, Ingrid 2003: Advertising as a site of language contact. – *Annual Review of Applied Linguistics* 23 s. 170–183.
Preston, Dennis R. 1996: Whaddayaknow? The modes of folk linguistic awareness. – *Language awareness* 5 (1) s. 40–74.
Priiki, Katri 2014: Antagonistin äänellä. *Hän*-pronominin käyttö valituskertomuksessa. – *Virittäjä* 118 s. 194–220.
Pääkkönen, Matti 1994: *Oulun seudun murrekirja.* Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
Radzinski, Edvard 2000: *Rasputin*. Suom. Kari Klemelä. Helsinki: WSOY.
Rajala, Elina 2016: *Oululaisnuorten murrehavaintojen metakieli.* Suomen kielen pro gradu -tutkielma. Oulu: Oulun yliopisto.
Ranta, Sirkka-Liisa (toim.) 2017: *Sydän Karjalassa. Arjen ja perheen historiaa*. Helsinki: Tammi.
Riionheimo, Helka 2010: Morfologinen limittyminen suomen ja viron kontaktissa. – *Lähivertailuja* 20 s. 218–238.
Räisänen, Alpo 1991: Kalle Päätalo syntymäseutunsa kielen käyttäjänä ja tallentajana. – *Kieliposti* 2/1991 s. 12–18.
Räisänen, Alpo 1982: *Kainuun murteiden ja nimistön opas*. Kajaani: Kainuun Sanomain kirjapaino.
Räisänen, Alpo 1998: *Kainuun murteiden äännehistoria 2. Konsonantisto*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
Rönkä, Matti 2007: *Isä, poika ja paha henki.* Helsinki: Gummerus.
Saahko, Lotta-Sofia 2020: *Papan kanssa kahvilla*. Helsinki: Tammi.
Saahko, Lotta-Sofia 2021: *Kahvia ja karjalanpiirakoita.* Helsinki: Tammi.
Saatsi, Riko 2025: *Yönistujat*. Helsinki: Gummerus.
Sarhimaa, Anneli 2013: K*arjalan kieli Suomessa. ELDIA-projektin tuloksia*. Studies in European Language Diversity 27.1. Research consortium ELDIA.

https://doi.org/10.21435/tl.305

Sarhimaa, Anneli 2016: *Karelian in Finland. ELDIA Case-Specific Report.* Studies in European Language Diversity 27. Research consortium ELDIA.
Sarhimaa, Anneli 2017: *Vaietut ja vaiennetut. Karjalankieliset karjalaiset Suomessa*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
Saukkonen, Pauli 1965: *Itämerensuomalaisten kielten tulosijainfinitiivirakenteiden historiaa. I Johdanto. Adverbaali infinitiivi.* Helsinki: Helsingin yliopisto.
Saviniemi, Maija 2022: Kallio-Herkon voimasanat *Loimujen aikaan* -romaanissa. – Maija Saviniemi (toim.), *Kalle Päätalo tutkijoiden silmin* s. 97–130. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. https://doi.org/10.21435/tl.271.
Saviniemi, Maija – Mantila, Harri 2022: *Johdanto. Miksi Päätalo-tutkimusta nyt.* – Maija Saviniemi (toim.), *Kalle Päätalo tutkijoiden silmin* s. 7–19. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. https://doi.org/10.21435/tl.271.
SES = Suomen etymologinen sanakirja. 2025. Helsinki: Kotimaisten kielten keskuksen verkkojulkaisuja 72. Päivitetty 30.12.2025. https://kaino.kotus.fi/suomenetymologinensanakirja.
Silverstein, Michael 2003: Indexical order and the dialectics of sociolinguistic life. – *Language and Communication* 23 s. 193–229.
SMS = *Suomen murteiden sanakirja.* https://kaino.kotus.fi/sms/. Kotimaisten kielten keskuksen verkkojulkaisuja 30. Päivitettävä julkaisu. Päivitetty 10.10.2025.
Sundelin, Anna 2022: Settling down and setting up. Itinerant peddlers from Russian Karelia as shopkeepers in late nineteenth- and early twentieth-century Finland. – Jutta Ahlbeck, Ann-Catrin Östman ja Eija Stark (toim.), *Encounters and practices of petty trade in Northern Europe, 1820–1960. Forgotten Livelihoods* s. 297–319. Cham: Springer Nature.
Sääskilahti, Minna – Mantila, Harri – Saviniemi, Maija 2023: Lukemisen diskurssit Kalle Päätalon *Iijoki*-sarjassa. – Pirjo Hiidenmaa, Ilona Lindh, Sara Sintonen & Roosa Suomalainen (toim.), *Lukemisen kulttuurit* s. 238–251. Helsinki: Gaudeamus.
Tiittula, Liisa – Nuolijärvi, Pirkko 2013: *Puheen illuusio suomenkielisessä kaunokirjallisuudessa*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
Vaattovaara, Johanna, Kunnas, Niina & Saviniemi, Maija 2018: Stadi imitoituna. – Sisko Brunni, Niina Kunnas, Santeri Palviainen & Jari Sivonen (toim.), *Kuinka mahottomasti nää tekkiit. Juhlakirja Harri Mantilan 60-vuotispäivän kunniaksi* s. 287–323.Oulun yliopisto. https://urn.fi/URN:ISBN:9789526221120.
Vehviläinen, Matti 1978: *Kalle Päätalo*. Jyväskylä: Gummerus.
Virtanen, Leea 2016 [1991]: *Suomalainen kansanperinne*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

https://doi.org/10.21435/tl.305

Visapää, Laura 2013: Itsenäiset infinitiivit affektin ja empatian konstruktioina. – *Virittäjä* 4/2013 s. 524–550.
VVKS = *Virtuaalinen vanha kirjasuomi*. https://vvks.it.helsinki.fi/index.html. Viitattu 8.8.2023.
Ylönen, Ritva 2013: *Tervaksinen toteemi. Kalle Päätalon Iijoki-sarjan vastaanotto ja vaikutus*. Tampere: Tampere University Press. https://urn.fi/URN:ISBN:978-951-44-9214-3.
Ylönen, Ritva 2017: *Kalle Päätalo. Kirjailijan elämä*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

https://doi.org/10.21435/tl.305